

cional de signos — hom fa referència al caràcter arbitrari del signe lingüístic, proclamat per Saussure, i hi són assenyalades les limitacions que suposen, per una banda, el simbolisme fònic, i, per l'altra, la motivació associativa dins el sistema de la llengua. En realitat, ambdós fets no constitueixen una veritable limitació a la doctrina de Saussure, que els coneixia i valorava, bé que — reconguem-ho — no donava prou importància al primer.

El segon capítol estudia *Normas varias en pugna: la lengua como energía viva*. En parlar de la famosa antinòmia saussuriana *langue/parole*, l'autor hauria pogut referir-se a una obra ben notable escrita en castellà: *Sistema, norma, habla*, d'E. Coseriu, publicada per la Universitat de Montevideo, en la qual, d'acord amb altres lingüistes, com Hjelmslev i Lodge, és defensada l'existència de la norma entre *langue* i *parole*.

En el tercer capítol — *La voluntad expresiva: razón del cambio lingüístico* — el Sr. Catalán posa en relleu l'error de Saussure en no reconèixer el caràcter finalista del canvi lingüístic, tal com afirmen molts investigadors moderns, com Wartburg, l'escola fonològica de Praga, etc. A continuació, i sota el títol *Individuo y colectividad en la creación lingüística*, hom recull una encertada visió d'A. Alonso sobre la lluita o contraposició dels factors personal i social en l'evolució lingüística, els quals, en llur acció recíprocament complementària, condicionen la dita evolució. Ací caldria tenir en compte, això no obstant, les diferències entre els canvis fonètics i els semàntics, sobretot. El paral·lel que l'autor fa entre aquests fets i la propagació de la poesia tradicional, sobre la base de les investigacions de Menéndez Pidal, ens sembla particularment encertat i exacte.

L'extrema lentitud del canvi lingüístic, de què Menéndez Pidal ens parla en els seus insuperables *Orígenes*, és posada en relleu al capítol següent, enfront de la posició de l'anomenada escola francesa, segons la qual el canvi s'opera d'una generació a l'altra.

Són ben remarcables els capítols següents — que tracten successivament de les forces impulsores de la norma neològica i de les forces conservadores de la norma arcaïtzant, de l'estat latent i del substrat, de la diferenciació espacial i de la formació d'unitats lingüístiques. Entre altres encerts de l'autor, recordem la importància atribuïda a la correcció purista, d'acord amb les ensenyances del gran mestre de la filologia hispànica, i també la concedida a la llengua escrita, contra els qui defensen un excessiu exclusivisme de la parlada, de cara a la investigació.

Josep ROCA i PONS

Don Miguel de Unamuno y la lengua española. Discurso inaugural del curso académico 1952-1953, por MANUEL GARCÍA BLANCO. Universidad de Salamanca, 1952. 60 pàgs.

En aquest discurs el senyor García Blanco ha escomès un tema de significació tan suggestiva com és l'actitud d'Unamuno envers la llengua espanyola. Es limita, però, a uns pocs punts: explica les tasques docents que duïa a terme Unamuno des de la seva càtedra i indica la influència exercida per ell entre els seus deixebles, amics i col·legues. D'altra banda, remet els lectors que s'hi interessin a l'estudi més ample de Fernando Huarte Morton *El ideario lin-*

güístico de Unamuno, publicat posteriorment dins el vol. V dels «Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno».¹

Aquest breu escrit té, doncs, el mèrit de precisar les dades essencials de la carrera acadèmica d'Unamuno, començant pels seus primers estudis lingüístics, principalment de tema basc. És molt interessant, de més a més, de veure l'afany amb què Unamuno es dedicà, durant sis anys seguits — de 1895 a 1900 —, a la confecció d'una *Vida del romance castellano*, que mai no arribà a ésser publicada i de la qual s'ha trobat una versió inacabada entre els seus papers. Així mateix, García Blanco explica càlidament, per experiència pròpia, com eren d'estimulants i d'incitadores les classes de Filologia d'Unamuno. També es refereix a les seves relacions, sempre molt cordials, amb el mestre Ramón Menéndez Pidal.

D'un interès tot especial és l'actitud d'Unamuno envers el català i el castellà d'Amèrica. Les dades adduïdes per García Blanco semblen indicar un radical canvi de posició, pel que fa a la llengua catalana com per altres temes més fonamentals, entre 1896 i 1901. Així, el 1896 escrivia: «Todo castellano, y llamo aquí castellano al que piensa en la lengua de Castilla, todo castellano de espíritu abierto e inteligencia sesuda y franca, debe desear que los catalanes escriban en catalán, porque, produciéndose más como ellos son, nos darán más...». El primer any del segle, en canvi, apareix ja l'actitud coneguda, que no ha de modificar-se més, en una carta a Pere Corominas: «Insisto en que debe usted escribir en castellano, o, mejor en español, y en que lo hace usted bien. Piense en América... Escriba, pues, en español. Déjese del catalán. Es el mejor modo de servir al alma catalana que en sí lleva.»

Per altra part, les seves aspiracions quant a la llengua espanyola o hispànica, eixamplada per aportacions de totes les terres que la parlen, arriben de vegades tan lluny que somia, en un article del 1911, que l'espanyol arribarà a vèncer l'anglès en el predomini lingüístic mundial. Resta a saber què impulsa un individualista tan aferrissat com era Unamuno a voler eliminar llengües *regionals* — expressions, per tant, d'individualismes autònoms —, a trobar desitjable el predomini d'una llengua qualsevol i a pretendre imperialísticament que aquesta llengua sigui la seva pròpia. De les contradiccions que representa l'ideari lingüístic d'Unamuno, caldria fer-ne un estudi separat. Més permanent que no pas aquestes idees quimèriques és, al meu parer, el castellà creat i emprat per Unamuno, molt ric, vitalíssim, accentuadament personal, eixamplat una mica capritxosament per mots populars salmantins: un veritable esforç de creació que afegeix més significança a les llengües que la mera extensió territorial.

Aquestes són algunes de les reflexions a què ens porta el sobri i precís discurs de García Blanco, que cal agrair-li cordialment.

Geoffrey RIBBANS

1. Cf. la meua recensió a les pàgs. 282-283 d'aquest volum.

M. CRIADO DE VAL: *Indice verbal de la Celestina*. Premio Raimundo Lulio 1953. Madrid, Instituto Miguel de Cervantes (CSIC), 1955. 266 S. (RFE, Anejo LXIV.)

Einen neuen Baustein zur Geschichte des spanischen Verbs und damit zu einer erweiterten historischen Grammatik der spanischen Sprache trägt Criado bei, nachdem er mit seinen gleichgearteten Untersuchungen einiger Werke von Cervantes und Benavente sich einen Weg gebahnt hat. In der vorliegenden preisgekrönten Arbeit handelt es sich ausserdem, wie schon seinerzeit bei der *Tía fingida*, um das Problem der Bestimmung der Autorschaft des anonym erschienenen Dramas *La Celestina*. Sein Erscheinen um 1500 fällt in eine Epoche, die einen markanten Einschnitt in der Entwicklung der spanischen Sprache bedeutet und eine Umwälzung des Denkens und künstlerischen Empfindens bringt. Unterschiede im Sprachgebrauch, die teilweise zu Lasten des oder der Verfasser und ihrer Stilgewohnheit und Lebensauffassung gehen, spiegeln sich in der *Celestina* wider. Nach Criados Auffassung kann der erste 1499 vorhandene Akt — hier mit I bezeichnet — nicht aus der Hand desselben Verfassers stammen, der die zeitlich dicht aufeinander folgenden Akte 2. bis 16. von 1501 — hier mit II bezeichnet — niederschrieb. Ihr Urheber, als den man Fernando de Rojas ansieht, nahm selbst Abstand vom ersten Akt. Die sogenannten *Adiciones, Tratado de Centurio* der Ausgabe von 1502 unterscheiden sich im Verbgebrauch so wenig von Gruppe II, dass sie ihr beigesellt werden können. Als hauptsächlichsten Beweisgrund für eine doppelte Verfasserschaft führt Criado den archaischen Sprachcharakter von I an und die stilistisch wesentlich geringere Mannigfaltigkeit.

Gegenüber seinen früheren Untersuchungen der Indikativ-, Konjunktiv- und Modalformen ist die jetzige erweitert um einige Kapitel — *subíndices* — über die Hilfsverben, die Nominal- und Futurformen und *formas en -r*.

Einen klaren Einblick und eine schnelle Einführung gewähren die der Arbeit beigegebenen graphischen Übersichten mit Prozentangaben. Am Schluss folgt ein umfangreicher Stellennachweis. Zugrundegelegt ist die Ausgabe von Julio Cejador y Frauca 1910.

Einige Einzelheiten :

Nicht nur für das Vordringen von *estar* gegenüber von *ser* und *hay* gegenüber von *es* gibt die *Celestina* der Jahrhundertwende 1500 eine Illustration. Criado prüft besonders, ob die beiden Verben gleichbedeutend oder im Wettbewerb stehen, da sie oft im selben Satz, gleichsam spielerisch abwechselnd vorkommen. Im lokativen Sinn, räumlich und zeitlich, werden beide ungeschieden gebraucht, doch überwiegt *ser* in I (vgl. Zeichnung S. 181), während in II die Scheidung und die Entwicklung zum heutigen Sprachgebrauch beginnt. Das Verhältnis von *haber* zu *tener* entspricht den Gepflogenheiten der Epoche: *haber* mit Objekt ist vornehmlich inchoativ, *tener* durativ gebraucht. Obligatives *tener de* + Infinitiv 'müssen' kommt in I nicht vor. In II gewinnt *tener* an Bedeutungsweite. Als Hilfsverb steht *haber* in I mit Intransitiven nur in einem Beispiel: *aya subido* (S. 64), da *ser* noch vorherrscht. In II finden sich *ser/haber* in abwechselndem Gebrauch. Im Passiv (I) ist *ser* etwas häufiger als das Reflexivum *se*, *estar* + Partizip ganz selten; in II ist passives *se* stark vertreten. *Tener* + Partizip hat ein Beispiel in I: *tengo... offerescido* (S. 71), in II mehrere. *Estar* + Gerundium ist in I seltener als in II. Das merkwürdige im *Resumen* S. 77 erwähnte *tener* + Gerundium habe ich leider im Text nicht belegt gefunden.

Die Konsonantenverschmelzung bei den dem Infinitiv angehängten Pronomina (*cobrallo*) fehlt in I. Der Gebrauch des Gerundiums ist in I ein gelegentlicher, in II ein verschwenderischer. I bevorzugt einfache Zeiten vor den zusammengesetzten. So steht *amé* schlechthin, auch da, wo man *perfecto* oder *presente* erwarten sollte; II dagegen erweitert das Feld von *he amado*, handelt es sich doch um gesprochenen Dialog.

Aus den Ergebnissen über den Gebrauch des Konjunktivs erwähne ich nur, dass in I bei Satzverbindungen *amara* nur mit *amara* geht oder unabhängig steht, während in II ein kompliziertes System der Unterordnung der Sätze zu beobachten ist. Endlich überwiegt im Konditionalsatz von I das im ganzen Werk häufige Schema *si tuviese... daría*; II ist auch hier vielseitiger; und im Gebrauch des Konjunktivs steht die den Indikativ bevorzugende Gruppe I vor II zurück.

So weit die Beweisgründe von Criado, die ihn zwei Verfasser annehmen lassen: den des Stils eines *diálogo rápido* (I) und einen zweiten eines *estilo más ceremonioso y retórico*, eines verfeinerten syntaktischen Systems. In einem Gesamtüberblick wertet Criado die gewonnenen Ergebnisse nach literarisch-historischen, ästhetischen und psychologischen Gesichtspunkten.

Eva SEIFERT

El infinitivo en «El Corbacho» del Arcipreste de Talavera, por JOAQUÍN GONZÁLEZ MUELA. Universidad de Granada, 1954. 132 pàgs. (CF, VIII.)

El llibre que ens proposem de comentar representa una notable contribució a la sintaxi històrica de la llengua castellana. Anteriorment fou presentat com a tesi doctoral.

L'obra consta de tres capítols: en el primer són estudiats els infinitius dependents en construccions perifràstiques; en el segon, els anomenats *acusatiu*, *datiu* i *nominatiu* amb infinitiu; en el tercer, l'infinitiu absolut o independent.

En parlar dels verbs dels quals depèn formalment l'infinitiu, González Muela podia haver-ne fet un estudi més sistemàtic, d'acord amb el concepte d'auxiliar i de les diferents maneres de relacionar-se amb els infinitius, ultra la presència de preposicions, etc. Hom hauria distingit, així, verbs del tipus *haber (de)*, totalment gramaticalitzats, amb pèrdua, per tant, de llur significació concreta originària, d'altres verbs com *ver*, *oir*, sense cap caràcter, evidentment, d'auxiliars. Verbs com *poder*, *deber*, etc., els anomenats auxiliars de mode, podrien ésser designats, més aviat, com a semiauxiliars, puix que conserven llur significació originària en ésser emprats amb l'infinitiu; d'altres, com *soler*, només poden ésser usats amb aquest darrer, etc.

Respecte al segon capítol, ens sembla poc encertat d'usar les denominacions indicades, referents als casos, puix que les llengües romàniques, llevat de la flexió pronominal, no ofereixen veritables distincions casuais, si bé compremem que les dites denominacions tenen una utilitat innegable quan comparen els fets lingüístics que elles representen amb els del llatí. L'anomenat *acusatiu amb infinitiu* constitueix una modalitat predicativa que no és posada prou en relleu per l'autor, comparable a la que obtenim, en circumstàncies semblants, amb participis, adjectius, gerundis, etc. Hom pot comparar, efectivament,

una expressió com «yo vi a su madre vender toquillas» amb «lo vi muy envejecido», etc. Respecte a l'anomenada perífrasi factitiva — *fazer*+infinitiu —, l'autor fa esment de l'encertat punt de vista de Beardsley, el qual parteix del fet fonamental de la presència d'un complement de persona. Aquest se'ns mostra com a objecte directe, si l'infinitiu no té, per la seva banda, aquesta mena de complement; en cas contrari, el complement de persona és directe (*fizola quedar*, però *fizoles fazer cartas*). Es tracta, naturalment, d'un problema sintàctic d'interès actual.

El tercer capítol, dedicat, com dèiem, a l'estudi de l'infinitiu absolut, és el que ens sembla més ben orientat. L'exemple de la pàg. 112 — «los quales sy errar te vieren o en loco amor envuelto, te pueden dar consejo o decirte que te guardes con amor e caridad, e tu con orgullosa respuesta decirles así...» (70¹⁰) — exigeix, evidentment, una el·lipsi de *puedes*, que ens explica el *dezirles* del final, tot i que per a l'autor la dependència d'aquest darrer verb no és clara i directa. També és evident l'el·lipsi d'un verb formalment principal en l'exemple citat de Keniston a la pàg. 114: «Acaeció que un soldado de los atrevidos, llegó a tentar una muger si trahia dineros, y alguno de los Moriscos (...) a defenderla (GRA. 77¹⁶, en KENISTON, *Syntax*, § 857)». En un exemple com el següent, citat al primer paràgraf de la pàg. 114, no creiem que el fet d'ésser distint el subjecte, ni el punt i coma posat per l'editor, exclougués la possibilitat de pensar també en un verb principal: «Los vnos buscan fadas malas e gelosyas: los otros viejos reñir e raniar e porfiar, más suzios que la araña». (218²⁸).

El fonament predominantment emotiu de l'infinitiu exclamatiu sembla evident. Finalment, les consideracions entorn de l'anomenat infinitiu *descriptiu* ens semblen ben assenyades; amb tot, les diferències entre aquest tipus, en el sentit més estricte, i l'anomenat *narratiu*, semblen més afins que no ens diu l'autor.

El llibre acaba amb unes indicacions bibliogràfiques molt útils. La distribució de matèries en l'índex no ens sembla prou encertada: l'autor, en comptes de seguir el desenrotllament del text, estudia els diferents conceptes per ordre alfabètic. Un índex alfabètic general i complementari ens hauria semblat més útil al lector.

Donada la natura del tema estudiat, ens sembla una mica limitat l'estudi exclusiu d'una obra, encara que aquesta sigui tan representativa com *El Corbacho* de l'arxiprest de Talavera. Per altra banda, la influència llatina de moltes construccions amb l'infinitiu és tinguda en compte degudament.

Celebrem l'aparició d'aquest volum de la interessant col·lecció filològica que publica la Universitat de Granada, sota la direcció del Sr. Manuel Alvar.

Josep ROCA i PONS

FÉLIX MONJE: *Las frases pronominales de sentido impersonal en español*. Zaragoza, Institución Fernando el Católico (CSIC), 1954, 112 pàgs.

Saludem amb satisfacció la notable contribució del Sr. Monje a un dels aspectes més interessants de la sintaxi castellana i de la romànica en general. És més; el tema estudiat pel Sr. Monje és d'un interès lingüístic que ultra-

passa el domini de la Romània, puix que l'ús i l'evolució del reflexiu ofereix caràcters d'afinitat sorprenent entre llengües ben diverses. És ben sabut, per altra banda, que la gramàtica castellana, com la catalana, necessita contribucions com aquesta per tal de poder estructurar les sintaxis històriques corresponents a ambdues llengües. Com pot hom deduir per la llista bibliogràfica que l'autor ens ofereix al final del llibre, fins ara molts dels treballs dedicats a aquest tema — com molts altres sobre sintaxi verbal — han estat fets per estrangers. Per això és doblement notable l'aparició de l'obra que comentem.

En la introducció l'autor ens assenyalà i justifica els límits del seu treball: estudi dels usos impersonals, de valor passiu o passiu en construcció transitiva i intransitiva. Hom prescindeix, doncs, del *se* reflexiu, recíproc i d'interès. Seguidament trobem un estudi crític dels principals treballs publicats sobre el tema o que s'hi refereixen més o menys directament, com són els de Kärde, Brown, etc.

El primer capítol estudia la situació llatina. En aquesta llengua la veu passiva o, més ben dit, la conjugació passiva, podia tenir també un valor mitjà. Ultra això, hi ha la identificació de forma entre veu passiva i deponents. Un valor mitjà, de participació del subjecte en l'acció, el trobem també expressat amb reflexius. El pronom, d'antuvi es refereix a persones i, després, a coses. Hom al·ludeix a la interpretació idealista d'E. Richter (*Zur Entwicklung des reflexiven Ausdrucks im Romanischen*, ZRPh, XXXIII, 135-142), sobre la base de la personificació del subjecte no personal o inanimat, que l'autor de l'obra que comentem no creu decisiva. Hom es refereix, després, al reflexiu mitjà de la construcció intransitiva i són recollides les afirmacions de Wistrand, segons les quals la dita força personificadora no arriba, en llatí, tan lluny com en les llengües romàniques. Per això és molt dubtós que en llatí hom arribi a un veritable valor passiu. A continuació explica el pas del valor intransitiu al passiu: el primer, amb caràcter mitjà, conté ja les condicions necessàries, segons el Sr. Monje, per a una evolució a la passiva, contra l'opinió de Kärde, segons el qual el valor intransitiu ha d'expressar algun altre matís que expliqui el canvi; en un cas com *la casa se vende* cal entendre que *la maison se laisse vendre* (no pas, naturalment, en el sentit corrent de l'expressió). No creiem, d'acord amb el Sr. Monje, que la subtil explicació de Kärde sigui necessària.

El segon capítol ens parla de la passiva reflexiva en l'espanyol antic, i és subdividit en dues parts, segons que es tracti d'un subjecte de cosa o de persona. Ambdues parts comencen amb l'estudi de les frases amb infinitiu — especialment amb els anomenats verbs modals —, que és la forma més freqüent en la llengua més antiga, i constitueix una fase de transició en l'evolució estudiada, a causa del seu caràcter d'abstracció i d'indeterminació. El reconeixement d'un valor passiu presenta sovint dificultats, puix que el reflexiu és, fonamentalment, un instrument de valor mitjà. El sentit del verb és, en aquest aspecte, ben important, bé que no decisiu. L'autor ens cita a continuació exemples de valor passiu de la llengua antiga. Afavoreix la interpretació passiva la presència de determinacions adverbials i, sobretot, la de l'agent, si bé, com ha estat remarcat a vegades, aquesta pot ésser aparent i, tal com ens recorda el Sr. Monje, la llengua ha mostrat sempre una especial resistència a expressar el complement agent en la forma reflexiva. La passiva reflexiva és molt menys freqüent, en els inicis de la llengua, amb el subjecte de persona, per raó del perill d'ambigüitat. Hom remarca l'especial persistència d'un valor

mitjà amb el subjecte personal. Seguidament la construcció reflexiva és comparada amb la perifràstica, formada per l'auxiliar i el participi: el fet que els verbs reflexius i intransitius feien llur perfet amb aquesta perifrasi podia afavorir l'expressió passiva comuna.

El tercer capítol tracta del valor actiu impersonal, el qual, ens diu l'autor, no deriva necessàriament del passiu, sinó que, essencialment, és una conseqüència de la debilitació del valor mitjà. Per això no és estrany que ja en trobem exemples en una època molt primitiva. La concordança té un paper molt important en la interpretació d'aquesta construcció: hom sap que en el cas de *se mataban los cristianos*, és eliminada la possibilitat d'una interpretació activa per la concordança del verb i el substantiu, i, en canvi, en *se permite la entrada* existeix la dita possibilitat. Els exemples primitius són rars amb valor actiu. Si el subjecte és de persona hom arriba al dit valor amb girs com *se mataba a y se les mataba*, sense concordança. En el cas del subjecte no personal, hom ha arribat a expressions tals com *se vende casas*, combatudes pels gramàtics, però molt esteses a Amèrica i, segurament, dins la línia evolutiva de la llengua.

Finalment, la construcció intransitiva *se vive, se trabaja* tampoc no suposa necessàriament una fase passiva anterior, sinó una pèrdua progressiva del sentit mitjà intransitiu del llatí: els primers exemples es troben al segle xv.

És de doldre que el Sr. Monje no hagi tingut en compte la situació del llatí medieval. També creiem que en estudis d'aquesta mena és ben interessant de tenir en compte no solament l'estat que presenten les llengües romàniques — a les quals l'autor es refereix —, sinó també el d'altres de més llunyanes que poden presentar les més sorprenents afinitats, que ajuden considerablement a la comprensió dels fenòmens. En general, la posició del Sr. Monje davant els difícils problemes que estudia ens sembla ben fonamentada. El pas d'un valor actiu realment reflexiu a un altre de mitjà s'explica perfectament o, si més no, sense gaires dificultats, si, en el pla descriptiu o sincrònic de la llengua, comparem expressions com *se lava* i *se mueve*: en la segona no es tracta de la simple equivalència del complement o objecte directe representat pel reflexiu amb qualsevol altre mot capaç de la dita funció, i constitueix el punt de partida, a causa del valor mitjà que adquireix, dels altres usos o sentits alludits. La importància que hom concedeix a les determinacions adverbials ens sembla, potser, una mica excessiva. Respecte a les construccions que ofereixen concordança i que, per tant, no permeten una interpretació formal impersonal activa, hom pot remarcar que, ben sovint, admeten la dita interpretació des d'un punt de vista psicològic, com ens diu Brown. Amb tot, d'acord amb el Sr. Monje, no creiem que en cap cas el *se* tingui el valor d'un veritable subjecte.

Els diferents usos del reflexiu en castellà en l'estat actual de la llengua han estat comparats amb els que ofereix la veu mitjana del grec antic (J. Laroquette: *Les aspects verbaux en espagnol contemporain*, RBPPh, XXIII (1943), 38-72.) Cal reconèixer que la semblança és ben accentuada. El valor impersonal actiu és exclòs, naturalment, d'aquesta comparació. En ambdós casos hom pot pensar en un valor mitjà en un sentit molt ampli. Cal posar en relleu, també, que, fins i tot en els casos d'una possible interpretació passiva, aquesta no té el mateix caràcter significatiu que la que hom obté amb els verbs auxiliars, especialment *ser*.

Gosàriem suggerir al Sr. Monje, de cara a una nova edició de la seva obra, d'incloure-hi un índex d'autors citats. En la introducció l'autor ens diu

que aquest llibre és solament una part d'un estudi de conjunt més ampli. No cal dir com ens plaurà de veure'n publicades les altres parts.

Josep ROCA i PONS

TOMÁS NAVARRO: *El español de Puerto Rico. Contribución a la geografía lingüística hispanoamericana*. Río Piedras, Editorial de la Universidad de Puerto Rico, 1948. 346 pàgs.

Es ben sabut que no disposem encara d'una obra de conjunt completa sobre les diferents modalitats del castellà parlat a Amèrica, puix que la coneguda obra de Kany es refereix només a la sintaxi, i altres treballs, com el de Malmberg, publicat a la revista «*Studia linguistica*» (I i II, 1947 i 1948), tenen, també, un caràcter incomplet. Estudis com el que ens proposem de comentar són necessaris, naturalment, per a arribar a l'objectiu indicat. No cal dir que en aquesta obra de T. Navarro trobem totes les qualitats a què ell ens té ja acostumat: rigor metodològic en la investigació, claredat i precisió expositives i una adequada distribució del contingut del llibre.

La utilitat d'aquesta obra no es limita a allò que pot ésser deduït pel seu títol, puix que els resultats obtinguts són aplicables, en part, a les Antilles i a d'altres indrets americans, i, encara més, constitueix un punt de partida modèlic per a ulteriors investigacions.

En unes notes preliminars ens és exposat el pla de treball, el qual, a diferència d'estudis anteriors, es proposa de descriure el parlar de l'illa en totes les seves varietats. Hom remarca, a continuació, les característiques del país: territori reduït, topografia accidentada, densitat de població, presència de l'element afro-antillà i de la cultura hispànica i la situació respecte als Estats Units.

La població de Puerto Rico és d'uns 2.000.000 d'habitants, i l'extensió, d'uns 5.500 quilòmetres. Des dels primers temps els colonitzadors, que procedien de Castella, sobretot, i, en part, de Bascònia i de Galícia, s'estimaven més de residir a llurs hisendes que no pas de fundar nous pobles. Hom estudia, també, en aquestes primeres planes, uns documents molt interessants del fundador Ponce de León, unes relacions i memòries i uns testimonis de la parla popular.

Ja dins l'estudi de l'aspecte fonètic, no ens trobem amb diferències gaire accentuades respecte a la llengua comuna. Hom remarca una tendència a una *a* anterior, l'alternança de les variants obertes i tancades de la *o*, una obertura superior de *i* i de *u* accentuades, etc. Les finals *e* i *o* inaccentuades són obertes quan els mots de què formen part tenen alguns d'aquests sons. Sota la influència d'una *i* o d'una *u* accentuades, les finals *e* i *o* es tanquen. En resum, es manté el vocalisme peninsular *o*, més ben dit, de Castella, però hom pot observar un encreuament de tendències diferents en la pronunciació dels fonemes. Quant als grups vocàlics, *ie* i *ue*, accentuen sovint l'element palatal.

La pronunciació de les consonants és més suau, i més feble la tensió per a articular les oclusives, especialment la *d*. Incidentalment, hom pot trobar la vocalització d'aquesta consonant en *i*: *pairino*. La *f* és bilabial als pobles, i la *h* (*f*) és aspirada. La *j* és pronunciada suau com l'aspiració de *h*. El *seseo*

és general, amb una *s* inicial dentoalveolar, al costat, però, d'una modalitat predorsal convexa i d'altres. La *s* final és aspirada, com és general a Hispano-amèrica i a Andalusia, amb so sord o sonor segons la consonant que segueix. Hom pot remarcar, també, la confusió de *r* i *l* en algunes zones, si bé no es troba la vocalització en *i* de les dites consonants, les quals, per altra banda, poden ésser assimilades davant *p*, *t* o *k*: *ek kamino*. El so de *rr* mostra variacions: alveolar, velar, mixta. Respecte a les palatals, la *ch* és pronunciada amb un contacte més ample del dors de la llengua amb el paladar. La sonora *y* és pronunciada amb una articulació relativament estreta, però amb una fricació blana i suau: *mayo*. La *ll* i la *y* s'identifiquen, com és general en totes les regions yeistes. Finalment, entre les nasals, la *n* velar s'ha imposat. Cal subratllar que el sistema fonològic és el mateix que el de la llengua comuna, i l'accent és agradable i atractiu.

Segueixen unes observacions gramaticals: la diferència geogràfica de gènere en algun mot, com *mar* (*el*, al N. i O., i *la*, al S. i E.), noms verbals del present d'indicatiu (*bofeteo*, etc.), i en *-ura*, sovint, per a expressar condició o disposició personal (*bajura*, *preciosura*, etc.), l'ús perifràstic amb *casco* o *trapo* en expressions despectives (*cahco e perro*), etc. Hom no usa *vos* o *vosotros*, sinó solament *ustedes*, que és el plural de *tu* i *usted*. El verb ofereix algunes transposicions, com *comprates* per *compraste*, algunes formes analògiques com *cabió*, *redució*, i reduccions, com les de *estar*: *taré*, *tarta*, etc.,. Amb el verb que precedeix en plural trobem formes com *demen* per *deme* i similars. L'ús de *lo* objecte directe és general, amb algun curiós cas de concordança amb el femení: *peinándala* per *peinándola*. *Habían dos palmos* o *hacían tres años* són freqüents, com en molts països americans i àdhuc a la península. *¿Qué tú dices?* o *Tú sabes porque yo te llamo*, com a Cuba i a d'altres regions són generals. Ens ha estranyat de no trobar registrat l'ús parcial del pretèrit pel perfet, comú a Cuba, també, i molt estès per altres països hispanoamericans.

Segueixen unes planes sobre materials lexicogràfics, comuns, també, sovint, a d'altres regions antillanes, i un estudi de les zones lingüístiques. Els trets observats a Puerto Rico, ens diu T. Navarro, són, en general, els observats en els altres països hispanoamericans. Els més originals són l'accent i la geografia lingüística. Tot seguit l'autor es refereix a les tendències i els corrents fonamentals. L'indigenisme es manifesta sobretot en els noms geogràfics i, no tant, en els de fruites, plantes i animals. També en algun aspecte de l'entonació i de la pronunciació. Per adaptació foren donats a moltes coses els noms d'altres de ja conegudes: *peras* (*anones*), i hom recorregué a la invenció per a coses noves: *barbero*, per exemple, és un peix amb aletes tallants. Els topònims hispànics alludeixen al terreny: *Vega Alta*, *Sabana Grande*, etc. Alguna cosa o objecte, com és ara l'arada, té molts noms. Tot plegat no s'oposa que l'estructura general lèxica sigui també ben afí a la de la llengua comuna.

Finalment, i després d'unes consideracions sobre la influència de l'anglès, l'autor ens resumeix els resultats principals de la seva investigació. Cal situar la influència negra, sobretot, en la relaxació articulatòria i en la nasalització, la del clima o de les condicions geogràfiques, en el lèxic, però no en els fenòmens fonètics. Des del segle XIX hom pot observar una tendència a la uniformitat respecte a la llengua comuna.

La darrera part del llibre ens presenta els textos i els atlas. Cal tenir en compte que la investigació ha estat portada a cap seguint un qüestionari preparat pel mateix Navarro i que pot servir de magnífic instrument per a futures

investigacions. Remarquem, per a acabar, la pulcra presentació del llibre per l'editorial de la Universitat de Puerto Rico.

Josep ROCA i PONS

P. FABRA: *Converses filològiques*. A cura de S. PEY. Vol. I: *Ortografia. Pro-sòdia*. — Vols. II-III: *Morfologia*. — Vols. IV-V: *Sintaxi*. — Vols. VI-IX: *Lèxic*. — Vol. X: *El català i el castellà comparats. Addenda. Taula de matèries*. Barcelona, Editorial Barcino, 1954-1956. 92 pàgs.; 88 pàgs.; 68 pàgs.; 64 pàgs.; 72 pàgs.; 80 pàgs.; 82 pàgs.; 76 pàgs.; 82 pàgs.; 88 pàgs. (CPB, CLXII-CLXIV, CLVI, CLVII, CLXX, CLXXI, CLXXIV-CLXXVI.)

Amb la publicació, a cura del Sr. S. Pey, dels deu volumets de *Converses filològiques*, que comprenen sis-cents dinou articles, de longitud diversa, publicats per Pompeu Fabra a «La Publicitat» durant els anys 1919-1920 i 1922-1928, l'Editorial Barcino ha omplert una llacuna i ha cobert una necessitat que de temps es feia sentir. Una part — i ben important per cert — de l'obra de Pompeu Fabra, tant pel que fa referència a la solució de problemes concrets del català literari com pel que concerneix la doctrina en què s'ha basat la reconstrucció d'una llengua literària moderna a Catalunya, restava soterrada en articles publicats al dit diari. El fet que aquests articles hagin estat distribuïts per matèries i ordenats després en un índex alfabètic al final és d'una gran utilitat, sobretot tenint present que la distribució del Sr. Pey ha estat feta amb bon sentit i, així mateix, l'índex ha estat establert amb cura. La numeració donada als articles resol el problema de les referències de l'índex d'una manera satisfactòria. I també ha estat un encert de conservar exactament el text original, sense modificacions de cap mena. És una posició de valentia i de confiança en la vàlua real de l'obra de Fabra que aquest bé es mereixia i que, amb el llibre als dits, hom constata que era autènticament fundada. Llàstima només que hom no hi hagi afegit la data de la publicació inicial, tant per l'interès que podria tenir de saber a quina època corresponen els articles com per a una eventual localització d'aquests.

Rellegint les *Converses filològiques* hom no pot sostreure's a la impressió que una de les qualitats sobresortints de Pompeu Fabra fou el to absolutament normal de la seva prosa a la qual ell imprimí la claredat, la precisió i el sentit lògic que preconitzava per a la nova llengua literària. La prosa de Fabra quedarà com una de les grans conquestes del mestre i no pas de les menys importants. El català, que fou la primera de les llengües romàniques a ésser emprada en llibres de ciència, ha tornat a esdevenir un vehicle normal i perfecte per a l'expressió científica en bona part per virtut i per l'esforç de Pompeu Fabra. Al costat de les dues qualitats que hem assenyalat, cal posar-hi el sentit estètic i la ponderació.

Ben pocs són els suggeriments de Fabra que la llengua literària no ha seguit: hom se n'adona llegint els seus escrits de fa més de tres decennis. El català literari s'ha format, s'ha fixat, precisament durant aquest període, i la prosa de les converses de l'any 1919 és ja ben bé la prosa formada d'avui. I no pas perquè el mestre hagi imposat el seu criteri com li ha estat retret per

part d'algú mal informat: les expressions «ens sembla», «potser», «és aconsellable», són freqüents a les converses. Així mateix, hi és ben clara la tendència a deixar la selecció definitiva sovint als escriptors conscients i, en general, a la lliure determinació de la llengua. I cal no oblidar la disciplina mostrada pel mateix Fabra en acceptar les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, que, com és prou sabut, no foren íntegrament les que ell proposava, bé que ho fossin en bona part.

El to de les converses no és evidentment erudit: és el to divulgador que escau a textos que anaven destinats al gran públic. Això no obstant, els seus arguments recolzen damunt una sòlida doctrina, no gens dogmàtica, sempre ponderada, resultat dels profunds coneixements de l'autor, ben palesats al llarg del recull, i del bon sentit, lògic i estètic, que informava el seu pensament. En proposar solucions, Fabra tenia presents no solament el català antic, ans encara els diversos dialectes, les etimologies, les solucions donades per altres llengües romàniques (castellà, francès, italià, portuguès, provençal, romanès, sard) o germàniques (anglès, alemany).

Doncs, bé que no ens trobem davant una obra d'investigació, els materials que hi ha recollits són útils a l'erudit així com a l'escriptor i al públic en general, per tal com, ensems amb llur valor orientador, tenen l'interès de furnir un bon nombre d'elements per a la història de la llengua.

Jordi CARBONELL

Les phrases hypothétiques en ancien occitan. Étude syntaxique, par ARNE-JOHAN HENRICHSEN. Bergen, John Griegs Boktrykkeri, 1955. 208 pàgs. («Universitetet i Bergen: Arbok» 1955, Historisk-antikvarisk rekke, II.)

L'estudi del Sr. Henrichsen sobre les frases hipotètiques en occità antic és un exemple de l'interès que tenen els treballs diacrònics sobre temes específics en la investigació sobre sintaxi quan són duts a terme amb honestedat i amb rigor científic. L'autor ha portat a terme una tasca pacient despullant una seixantena de textos, alguns d'ells d'una llargària considerable, i ha classificat metòdicament els dos milers i mig de sistemes hipotètics homogenis recollits. Quan ha tingut dubtes els ha exposats (vegeu, per exemple, pàgs. 31, 85, 93, 104, 143), la qual cosa és tant més d'agrair que els problemes sintàctics ofereixen sovint interpretacions subjectives. El treball de l'erudit noruec és, doncs, d'una utilitat molt gran com a inventari ben classificat de materials referents a l'expressió hipotètica en occità. Ensems és un estudi modèlic de sintaxi descriptiva. Tenim l'esperança que el Sr. Henrichsen voldrà algun dia endinsar-se en els problemes de definició — i de delimitació, per tant — de la noció d'hipòtesi, per a l'estudi dels quals l'experiència i la documentació que li forneix el treball que comentem el fan especialment capacitat. Aquests problemes han estat deliberadament exclosos per l'autor del present treball (veg. pàg. 21).

Voldríem remarcar a continuació algunes de les qualitats específiques de *Les phrases hypothétiques en ancien occitan*. D'una banda, hom ha tingut en consideració, en casos dubtosos, les lliçons de diversos manuscrits, la qual cosa aporta sovint confrontacions molt interessants (veg., per exemple, pàgs. 62,

75, 87, 93, 119, 129, 161). De l'altra, en els casos de textos traduïts, el Sr. Henrichsen ha tingut l'encert i la feina de confrontar diverses versions quan li ha semblat oportú per tal de permetre d' treure deduccions més segures (veg., per exemple, pàgs. 107, 115, 163). Així mateix trobem encertada la decisió del recercador escandinau de limitar el seu camp d'investigació a una sola llengua romànica, la qual cosa li ha permès d'aprofundir en el seu estudi, el qual esdevé un conjunt homogeni, sense els alts i baixos que els treballs que pretenen de comprendre tota la Romània ofereixen sovint. Això no vol pas dir que no hagi comparat els resultats obtinguts amb els fets coneguts d'altres llengües romàniques. Les comparacions amb el francès, l'italià i el català, les llengües més acostades, geogràficament i culturalment, a l'occità, són freqüents al llarg de tot l'estudi. En aquest aspecte ens permetem de subratllar les semblances entre el català i la llengua dels trobadors posades en relleu pel senyor Henrichsen com a testimoni a favor de la tesi del gallo-romanisme del català. Deixant de banda l'arbitrarietat que suposa la subagrupació de les llengües romàniques — qualsevol que sigui —, aprofitem l'ocasió que ens ofereix l'estudiós noruec per a subratllar com la subagrupació ha estat feta, en general, prescindint d'uns fets tan fonamentals per a caracteritzar una llengua com són els sintàctics. També en aquest punt, doncs, el treball que comentem ofereix un interès especial.

Al llarg de dues-centes i tantes pàgines el Sr. A.-J. Henrichsen ens ofereix una part d'introducció, una altra amb el cos de la seva recerca, i una tercera part amb una visió de conjunt.

Dins la introducció l'autor remarca la necessitat d'estudiar la sintaxi de l'occità antic i dóna una ullada a tot allò que ha estat fet en aquest terreny en la llengua occitana i en les altres llengües romàniques. En aquest punt, pel que fa al català, hi trobem a faltar, almenys, les dues importants obres següents: OTTO KLESER, *Beiträge zur Syntax altkatalanischer Konjunktionen* (BDC, XVIII (1930), 321-421), i F. DE B. MOLL, *Gramàtica històrica catalana* (Madrid 1952), que té una part dedicada a sintaxi, amb bibliografia.¹ També ens exposa en aquesta part el mètode seguit en la recerca i fa palesa la diferent importància dels textos segons que siguin obres en vers o bé en prosa, i sobretot la valor relativa de les traduccions i dels textos d'escriptors no occitans (catalans i italians) o dels textos barrejats de francès.

La part de recerca pròpiament dita comença amb l'anàlisi de les frases hipotètiques sense *si*. La hipòtesi hi és expressada: a) per mitjà de la parataxi; b) per una oració de relatiu; c) per una oració complement circumstancial. En el darrer cas apareixen un primer grup format per: *ab que*, *ab aixi que*, *ab condicio que*, etc.; un segon grup basat en *sol*: (*ab sol (que)*, (*ab solamen(s) (que)*, *que sol*, *que solament*; un altre grup basat en *cas*: *en (lo) cas que*, *per (en) cas que*; encara, finalment, formes aïllades: *mas (que)*, *proveu que*. Al costat d'aquestes locucions conjuntives amb valor condicional pròpia hi ha aquelles que tenen només incidentalment valor condicional i que ofereixen seriosos dubtes, segons el meu punt de vista: *entro que*, *pauzat que*, *per pu tan que*, *per que*, *per so que*, *per tal que*, *puh que*, *so que*. En tot cas crec que caldria separar i distingir molt bé de les pròpies aquestes locucions que només són condicionals incidentalment, si és que ho són cap vegada. El Sr. Hen-

1. En canvi, a la pàg. 181 hi ha una cita d'A. M. BADIA I MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana* (Barcelona 1951).

richsen mateix exposa dubtes sobre *per tal que*, que comparteixo totalment, i que faria extensius a *entro que* i *per so que*, almenys.

El nucli central de l'estudi és constituït per les proposicions completes a base de *si*. Per a la classificació ha estat seguit un criteri formal que certament permet una precisió més gran i és menys subjectiu, més adequat, doncs, al punt de vista descriptiu que presideix l'estudi, que no pas una classificació conceptual. Els diversos tipus han estat classificats en tres grups: a) tipus purs en indicatiu; b) tipus purs en subjuntiu; c) tipus mixts, dividits a llur torn en dos subgrups: els que tenen la subordinada en indicatiu i els que la tenen en subjuntiu.

Les construccions fonamentals del primer grup són: *fas / fas* (510 exemples) i *fas / faras* (555 exemples) que expressen la hipòtesi en present o futur i n'accentuen la realització; *fazies / faries* (243 exemples) on hom prescindeix de la realització de la hipòtesi (sovint, però, com subratlla el Sr. Henrichsen (pàgina 176), no hi ha distinció absoluta entre el valor d'aquests tres tipus); la hipòtesi en present o futur també és expressada amb una certa freqüència per *fas / fai* (102 exemples) on l'imperatiu expressa el seu matís volitiu característic (la subordinada és en més de la meitat dels casos la fórmula de cortesia «si (a) vos (te) platz»). Ultra aquests, són citats trenta-cinc altres tipus purs en indicatiu, dels quals, però, alguns són testimoniats per un o dos exemples solament. Trets aquests darrers i també els sistemes dependents, resten els tipus següents: *fas / fezis*, *fas / as fait*, *fas / auras fait*, *fas / farias*, *fazias / fas*, *fazias / faras*, *fazias / aurias fait*, *fazias / fai*,² *avias fait* / *fazias*,³ *avias fait* / *farias*,³ *fezis / fas*, *fezis / fezis*, *as fait / fas*, *as fait / faras*, *faras / fas*, *faras / faras*.⁴ El tipus pur en subjuntiu més abundant és *fezesses / fezesses* (36 exemples) que en la majoria dels casos correspon a sistemes hipotètics subordinats a una principal. Això mateix s'esdevé en la majoria dels altres tipus purs en subjuntiu, mentre que en la resta sembla haver-hi influències d'una altra llengua. Entre els tipus mixts amb subordinada en indicatiu les fórmules més corrents amb sistemes independents són *fas / fassas* (336 exemples) que expressa el mateix matís que *fas / fai*, i *fazias / fassas* (40 exemples). En canvi, *fazias / fezesses* (57 exemples) quasi només es troba en estat dependent, així com *fazias / aguesses fait*, *avias fait / fassas* (o *fezesses*) i *fezis / fezesses*. Resten *fas / fezesses*, *fezis / fassas*, i *as fait / fassas* (o *fezesses*), a part el dubtós *fazias / aias fait*. Dels mixts amb subordinada en subjuntiu el més freqüent és sens dubte *fezesses / feras* (213 exemples) que originàriament expressava la hipòtesi referent al passat (hipòtesi irreal), i evoluciona fins a poder expressar-la referida al present i al futur insistint en la no-realització de la hipòtesi. Ultra aquest, hi ha els tipus normals següents: *fezesses / fas*, *fezesses / fazias*, *fezesses / fezis*, *fezesses / faras*, *fezesses / farias*, *fezesses / agras fait*, *aguesses fait / feras* i *aguesses fait / agras fait*. I també dos *hapax* i una fórmula que segons l'autor és d'influència italiana (*aguesses fait / aurias fait*).

2. Malgrat que només ha trobat tres exemples d'aquest tipus, estem d'acord amb l'autor a considerar-lo propi.

3. Creiem que l'autor hauria fet bé d'incloure aquest cas dins el quadre de les pàgs. 172-173. De tota manera el Sr. Henrichsen ja diu que potser hi hauria de figurar. Això mateix diu (i hi estic d'acord) de *fazias/fezis* (2 exemples).

4. Aquests dos darrers tipus són igualment exclosos per l'autor del quadre mencionat a la nota anterior.

Hem donat compte superficialment dels més importants entre els setanta-un tipus citats pel Sr. Henrichsen, alguns dels quals poden expressar una varietat de matisos que ací no hi ha espai per a detallar. L'autor els analitza tots sagaçment i fa remarcar els valors no condicionals de la conjunció *si*: el concessiu (veg. pàgs. 79, 84, 90, etc.), que jo crec que és el més important; el temporal (veg. pàgs. 85, 92); l'adversatiu (veg. pàgs. 78, 133); el completiu (veg. pàgines 78, 133, etc.); el causal (veg. pàgs. 79, 133); el superlatiu (veg. pàg. 92), etcètera. Els exemples «sim son sana o sim doill» i «si son malaveda ni sana» (pàg. 85), ¿no podrien expressar un valor comparatiu ('tant si... com...') més aviat que no pas una alternativa com vol el Sr. Henrichsen? L'autor ha estudiat els exemples recollits amb subtileza i cura. Vegeu, per exemple, entre altres, els comentaris a *fazias / fezis* (pàg. 94), en el segon exemple dels quals caldria afegir-hi la influència possible de la rima;⁵ les ponderades observacions referents a *fazias / farias* (pàgs. 95, 103); les indicacions sobre *fazias / aurias fait* (pàg. 103); els aclariments a *fezesses / farias* (pàg. 148) o les acurades anotacions a *aguesses fait / agras fait* (pàg. 161). En algun punt potser discrepo de l'autor, com, per exemple, en els comentaris a *faras / fas, faras / faras* (pàgs. 114, 119), on crec que és difícil, malgrat els arguments de l'erudit noruec, de fer desaparèixer de l'occità antic els vint-i-set exemples trobats; o en la discussió del segon exemple de *si*+present de subjuntiu (pàgs. 123, 124). Val a dir que aquests casos són rars. La part expositiva referent a *si* és completada amb tres apèndixs. El primer es refereix a *si* seguit de diversos verbs. El segon estudia les locucions conjuntives amb *si* condicional. El tercer analitza les comparatives condicionals. Quant a aquestes darreres voldria dir que, segons la meva opinió, en els casos d'(*en*)*aissi com si*, *aissi com qui* i similars cal considerar el conjunt com una locució conjuntiva més que no pas aïllar (*en*)*aissi*, *aissi*, com si fossin adverbis separats. Això, de fet, és un problema, però, que fa referència més a les comparatives que no pas a les condicionals.

En un capítol a part és feta una visió de conjunt dels problemes plantejats, on són dibuixades les grans línies de l'expressió condicional en occità amb mà segura. Hi és analitzada l'expressió hipotètica segons que la pròtasi i l'apòdosi facin referència a passat, passat / present, passat / present (futur), passat / futur, present (futur) / passat, present / present (futur), present (futur) / futur, o bé futur. El Sr. Henrichsen posa una atenció especial en els dos condicionals i analitza també el valor de la realitat o la irrealitat en les hipòtesis, que és independent de llur versemblança objectiva. Aquest capítol complementa, doncs, el llibre des d'un punt de vista conceptual.

El treball es clou amb una cronologia i un repartiment local dels textos despullats, unes utilíssimes estadístiques en forma de quadre sinòptic, la bibliografia i un índex dels mots estudiats.

Jordi CARBONELL

5. Això mateix em sembla dels darrers exemples de *fas/fezesses* (pàg. 134) i dels dos primers de *fezesses/fezis* (pàg. 146).

HANS RHEINFELDER: *Altfranzösische Grammatik. Erster Teil: Lautlehre.* Zweite, verbesserte und vermehrte Auflage. München, Max Hueber Verlag, 1953-1955. 352 pàgs.

El romanista de Munic ens dóna, amb aquest llibre, una refosa del seu manual de gramàtica francesa antiga, aparegut l'any 1936. Ha mantingut, en preparar-ne la refosa que ara comentem, la concepció i fins i tot l'elaboració de la primera edició. Com aleshores, també ara el llibre apareix reduït a una primera part, dedicada a la fonètica històrica. Esperem que un dia no massa llunyà Rheinfelder completarà el seu manual amb les altres parts de la gramàtica.

El llibre de Rheinfelder respon a una estructura lògica i clara, seguint la metodologia tradicional de la fonètica històrica. És molt útil la presentació esquemàtica de l'evolució de cada so, emmarcada, i seguida, després, de les explicacions, detalls, excepcions, exemples, etc. Encara que es limita, així ens ho diu ja el títol, a francès antic, hom hi troba, al costat de cada esquema de les evolucions que tracta, l'esquema, en caràcters més reduïts, de l'evolució ulterior corresponent, la qual cosa permet de veure l'estat antic com un moment d'una corba que no acaba fins al francès modern, i que ajuda a retenir les lleis gramaticals del francès antic. Una cinquantena de planes d'índexs assegura la utilització del llibre.

A. M. BADIA i MARGARIT

HANS-ERICH KELLER: *Etude descriptive sur le vocabulaire de Wace.* Berlin, Akademie-Verlag, 1953. 436 pàgs. (DAWB:VIRS, VII.)

Els lingüistes formats a l'escola de W. von Wartburg — a Leipzig, primerament; a Basilea, més tard — ens han anat oferint diversos vocabularis francesos, adés de contingut tècnic, adés a base d'un escriptor determinat, on l'ordre alfabètic dels mots és substituït per grups i subgrups de conceptes, que trobem algunes vegades exposats simplement a tall de diccionari descriptiu, però que d'altres — més sovint — són redactats raonadament, en forma d'estudi. Recordem: a) els reculls lèxics d'A. Kuhn sobre el comerç del segle XVI, de H. Sckommodau sobre el llenguatge psicològic de la segona meitat del segle XVIII, de H. Heidel sobre les finances del segle XV, de W. Bartzsch sobre la vida pública en temps de Lluís XI: tots ells vocabularis especialitzats; b) els de F. Haschke sobre la correspondència epistolar de Richelieu, de H. Kunze sobre els traductors de la Bíblia Jacques Lefèvre d'Étaples i Pierre Robert Olivetan, de G. Heidel i K. Heilermann sobre els cronistes Philippe de Comynes i Georges Chastellain, respectivament: dedicat cadascun a un sol autor; c) els d'E. Poppe sobre Gilles Picot, senyor de Gouberville i del Mesnil-au-Val, i de W. Runkewitz sobre el *Trésor des chartes du comté de Rethel*, les característiques lingüístiques dels quals perviuen en part en el dialecte normand actual, les d'aquell escriptor, i en el del comtat de Rethel, les d'aquest aplec documental.¹

1. Tots aquests vocabularis han estat publicats dins la sèrie lingüística dels «Leipziger Romanistische Studien», dels quals formen respectivament els volums I,

Darrerament ha vist la llum el vocabulari de Wace, *trouvère* anglo-normand del segle XII, ordenat, com els anteriors, d'acord amb les directrius assenyalades per Saussure i Bally i més ençà per Wartburg i Hallig. Hans-Erich Keller hi reuneix el vast tresor lèxic de Wace — «source riche de vie et de substance, de renseignements de tout genre et du plus grand intérêt» —, en tres grans apartats dedicats a l'univers i la natura (pàgs. 29-155), a l'home creador (156-286) i a l'home en relació amb l'univers (287-374). Dins la primera part trobem agrupats successivament, en diversos capítols, els mots que es refereixen a l'espai celeste, a la terra, a la vida orgànica (les plantes, els animals, l'home com a part integrant de la natura); dins la segona: les societats i els grups humans, la família i el parentiu, el llinatge i l'extracció (amb la situació social i els rangs i títols), la vida social, la monarquia i la cort, la vida cavalleresca, l'administració i els impostos, els qualificatius per a dignataris i funcionaris, la vida religiosa, la vida jurídica, la propietat, l'habitació, els oficis i les professions burgeses, les comunicacions i els transports, la moral, les conveniències, les relacions dels homes entre ells, la presa de posició dels individus i de les comunitats; dins la tercera: l'existència, les propietats de la matèria, la relativitat, l'ordre, la quantitat, l'espai i la posició dins l'espai, el temps, la causalitat, el moviment, el canvi. Per a comprendre la importància d'algun d'aquests capítols, que sovint apareixen dividits i subdividits repetidament, en grups diversos, basta d'observar que el dedicat a la vida orgànica (I, 3) abraça cent vint-i-una pàgines, mentre que el de la vida religiosa (II, 9) i el de les relacions dels homes entre ells (II, 17) n'abracen divuit cadascun, i d'altres, com el de l'espai celeste (I, 1) i el de les societats i els grups humans (II, 1), n'abracen poc més d'una.

La principal dificultat amb què l'autor ha hagut de lluitar en l'acompliment de la seva tasca ha residit sens dubte en el destriament dels diversos sentits que cada mot pot contenir i en la classificació d'aquells d'una manera justa i precisa. En aquest aspecte, els resultats de H.-E. Keller semblen en general convincents, bé que alguna vegada puguem pensar si no hauria estat útil, per tal d'evitar confusions, d'extremar la precisió de les definicions, sobretot per als mots o girs que apareixen en Wace amb una significació secundària o figurada, com per exemple *venir avant* 'commencer à dire qch.' (pàg. 81), *texte* 'livre des Evangiles' (186), *arami* 'tres vif' (272), *raençon* 'possibilité d'échapper' (282), etc.

Keller ha despul·lat les obres de Wace partint de les edicions d'A. E. Francis (*La vie sainte Marguerite*), de W. R. Ashford (*La conception notre Dame*), d'E. Rönsjo (*La vie saint Nicholas*), d'I. Arnold (*Le roman de Brut*) i de H. Anderson (*Le roman de Rou et des ducs de Normandie*), però ha tingut també presents — i l'aparat a peu de pàgina testimonia amb quin profit — les recensions més importants que destacats estudiosos — G. Paris, H. Suchier, W. Förster, M. Roques, W. Suchier, H. Nicol, B. Malmberg, C. Fahlin — han dedicat a algunes d'aquestes edicions. És interessant d'assenyalar, encara,

II, XV i XVII; VII, XI, VIII i XIX; XII i XVI. Cf. les meves recensions de les obres de Kuhn, Sckommodau, Haschke i Heidel, *AOR*, V (1932), 325-327, i VII (1934), 261-264. Podem afegir, encara, a aquesta llista, el vocabulari del *Decamerone* estudiat per TONI REINHARD, el qual en publicà el 1951 la part referent a l'home (vegeu-ne la recensió d'A. M. BADIA I MARGARIT en el present volum d'*ER*, pàgs. 191-192).

les repetides confrontacions que l'autor fa, per a bon nombre de mots, amb els diccionaris essencials de La Curne, Godefroy, Du Cange, Littré, Hatzfeld-Darmesteter, etc.

L'inventari lexicogràfic de Wace va precedir d'una introducció (pàgs. 9-28) en la qual Keller, ultra explicar i justificar el seu mètode de treball, examina el problema que plantegen les diferents parts del *Roman de Rou*. A la fi d'aquestes pàgines proemials, l'autor assaja, amb encert, de caracteritzar breument la llengua del poeta estudiat: «Abstraction faite de l'impression (fausse du reste) de naïveté que nous donne toujours l'ancien français, Wace fait preuve de force, de précision, de quelque chose de soutenu et de net. Il est étonnant de voir à quel degré sa langue est une langue de transition dans les formes, ce qui n'empêche nullement l'auteur de s'exprimer avec fermeté. La richesse ou la pauvreté des mots dont disposent les différents chapitres montre bien à quel point le moyen âge était peu intellectuel, mais aussi combien il était vivant et actif. Tout ce qui est acte, geste, cri est abondamment représenté. La qualité de Normand de Wace prête aussi à des constatations captivantes. On sent là tout un courant d'échanges intellectuels entre les savants et les littérateurs de l'époque.»

En els sis apèndixs que segueixen el vocabulari de Wace, als quals l'autor, prudent, reconeix un caràcter provisor, però la gran utilitat dels quals és evident a tothom, són anotats: a) mots i expressions que només es troben en Wace, b) mots i expressions que es troben per primera vegada en Wace, c) mots i expressions l'accepció indicada dels quals es troba únicament en Wace, d) mots i expressions l'accepció indicada dels quals es troba per primera vegada en Wace, e) mots i expressions l'ús indicat dels quals es troba únicament en Wace, i f) mots i expressions l'ús indicat dels quals es troba per primera vegada en Wace. A la bibliografia posada a continuació són registrades les diverses edicions de les obres de Wace i els diccionaris i altres obres — més d'un centenar — consultats per l'autor.

El llibre es clou amb un índex alfabètic, dreçat per Alfred Thierbach, que permet de trobar ràpidament els mots inventariats en aquest dens vocabulari.

En resum: un treball excel·lent, que no solament els lingüistes ans els estudiosos tots de l'Edat mitjana francesa — i també els de la dels altres països romànics — consultaran sempre amb profit.

R. ARAMON i SERRA

S. ULLMANN: *Précis de sémantique française*. Berne, Editorial A. Francke, S. A., 1952. 334 pàgs. (BR, Series prima, IX.)

Segons ens diu el mateix autor, aquest llibre és una aplicació concreta de les idees generals exposades en la seva obra *Principles of Semantics*. L'aparició d'una obra dedicada a l'estudi sistemàtic d'una llengua romànica des del punt de vista semàntic constitueix un esdeveniment que cal subratllar. Hom no pot menys que pensar en la conveniència de fer estudis semblants en les nostres llengües peninsulars.

Sota el títol *Orientation générale* l'autor ens recorda alguns dels principis essencials de la seva concepció de la semàntica. Aquest primer capítol consta de dues parts: *Notions fondamentales* i *Sémantique et linguistique*. De primer,

trobem uns mots sobre la història de la denominació *semàntica* i la seva introducció a la terminologia lingüística a partir de la gran obra de Bréal. Segons ens diu Ullmann, el mot *semàntica* és emprat en tres sentits fonamentals: l'estrictament lingüístic, que es refereix a la significació dels mots; el filosòfic, que trobem, sobretot, en algunes obres escrites en anglès, que designa una branca de la teoria general del signe, i, finalment, el que trobem en algunes obres que aspiren a una reforma del llenguatge, sobre base lògica i amb finalitat pràctica. Tal com veurem més endavant, també dins un camp purament lingüístic, el mot que comentem admet diverses interpretacions: des de la que afecta tota mena de significacions en la llengua — en aquest cas representa l'aspecte espiritual del llenguatge, enfront del material o fonètic — fins al més estricte, que afecta només la significació lèxica, en tots dos aspectes, històric i descriptiu. Finalment hi ha, encara, la posició d'aquells qui limiten el camp de la semàntica al primer dels dos aspectes que acabem d'esmentar.

En estudiar l'acte de comunicació l'autor fa una distinció entre els conceptes de *símtoma*, *senyal* i *símbol*. A propòsit de signes i símbols, dels quals hom parla a continuació, creiem que el segon dels dos mots esmentats hauria d'ésser reservat, decididament, per als casos d'una relació justificada entre la cosa significada i el signe — que respon a l'ús corrent — i, d'acord amb Saussure, emprar l'expressió *signe lingüístic* en el sentit de la relació entre cosa significada i signe corresponent — essencialment arbitrari — en la comunicació lingüística. Ullman alludeix després als intents que han estat fets per a constituir una *semiologia* en el sentit de Saussure, i remarca, amb raó, les qualitats del llibre de Buyssens *Les langages et les discours*. En els mots que l'autor dedica a la dualitat *langue / parole* ens hauria agradat de trobar una al·lusió a l'obra excellent de Coseriu *Lengua, norma, habla*, publicada per la Universitat de Montevideo, en la qual és estudiat el paper de la *norma* entre els altres dos conceptes. A continuació hom planteja l'estudi del mot, que és considerat com a unitat semàntica mínima. Potser resulta una mica exagerat d'afirmar que els noms propis no tenen significació: en realitat, es tracta d'un tipus de significació distinta de la dels noms comuns. La idea de significació és posada en relació amb la de valor, en el sentit de Saussure, i és posada en relleu la importància del *camp associatiu* de què ens parla Bally.

A la segona part d'aquesta *Orientation générale* trobem exposada la concepció general de l'autor sobre la lingüística i les seves parts. Aquestes són: la fonologia, la lexicologia i la sintaxi. Les dues darreres se subdivideixen en un aspecte morfològic o formal i un altre de semàntic o significatiu. Per tal d'evitar confusions, l'autor recomana l'ús del mot *semàntica* en el sentit lexicològic, i *semàntica sintàctica*, naturalment, en el sintàctic. En referir-se a la dualitat història / descripció (diacronia / sincronia) l'autor no sembla tenir en compte les objeccions fetes al sentit radical de l'antinòmia saussuriana, d'una importància metodològica certament definitiva.

El capítol segon estudia *Les fonctions sémantiques des sons français*: remarcuem, sobretot, els mots dedicats als tres accents: d'emoció, d'insistència i normal.

El tercer — *Le mot français* — va precedit d'uns paràgrafs sobre el mot en general, la seva relació amb el pensament, etc. Hom fa al·lusió, en la relació a què acabem de referir-nos, al valor actiu del mot. És remarcada, també, la impossibilitat de delimitar els mots des d'un punt de vista fonètic, i hom fa una distinció entre mots de valor lèxic i els gramaticals. L'autor censura

la posició exagerada dels qui neguen la significació dels mots fora del context. L'arbitrarietat fonamental del signe lingüístic que Saussure proclama és acceptada, però l'autor remarca la importància de les motivacions fònica, morfològica i semàntica. Creiem que aquesta divisió de les motivacions milloraria si distingíem, per una banda, la primera, i per l'altra, les altres dues, les quals, a diferència de la primera, es donen en la mateixa llengua, i no pas en relació amb la cosa significada. El mot francès, per raó de l'acció de les lleis fonètiques, de la pobresa de composició i derivació, i de la presència de molts mots savis, presenta un caràcter arbitrari molt acusat.

En el capítol v — *Le sens du mot* — hom insisteix en la fonamental imprecisió del mot i en diferents problemes afins i, finalment, és palesat el caràcter abstracte del mot francès. Hom pot recordar, en aquest sentit, la remarcable obra de V. Brøndal *La langue française, langue abstraite*. A continuació són estudiats els valors afectius i evocadors dels mots i els problemes que el purisme i el liberalisme lexical plantegen.

Ullmann parla, en els capítols següents, de temes tan característics de la semàntica tradicional com són la sinonímia, la polisèmia, etc. Respecte a la primera — capítol vii —, distingeix les diferències objectives de les subjectives o afectives: gosem objectar que, en alguns casos, com és ara la diferència entre *exigu* i *petit*, es tracta d'una distinció més aviat objectiva que subjectiva. Són objecte de consideració especial les relacions entre sinònims i els recursos sinònims i, també, la relació entre sinonímia i estilística. La natura i els fonaments de la polisèmia són exposats al capítol viii: l'autor distingeix els «glissements des mots», les expressions figurades i ràpides, l'etimologia popular i les influències estrangeres. Sota el títol *Polisemie pathologique* estudia casos com *défendre* que, segons el sentit de la frase o situació, pot significar 'defensar' o 'prohibir'. És notable la polisèmia que hom pot observar entre mots savis, tals com *existencialisme*, *psicoanàlisi*, etc., que tenen un sentit diferent segons els autors. Els diversos i suggestius problemes que ofereix l'homonímia són estudiats al capítol ix: de primer, trobem els fonaments i la delimitació de l'homonímia i com arriba hom a un resultat comú a partir de mots diferents o com a conseqüència de l'evolució semàntica d'un sol mot. Després, les col·lisions homonímiques ofereixen un tema ampli de discussió, ensems amb el valor estilístic de l'homonímia, que segueix.

Els temes semàntics a què ens hem referit darrerament formen la part que podríem anomenar sincrònica de l'obra o, si més no, predominantment descriptiva. A partir del capítol x — o, més ben dit, als capítols x i xi — ens trobem amb els problemes específics de la semàntica històrica. També ací l'autor ens exposa algunes consideracions generals, com és ara el caràcter d'innovació individual del canvi semàntic, etc. Comparats amb els fonètics, els canvis semàntics són més ràpids i conscients. L'autor es mostra d'acord amb les profundes observacions de Wartburg sobre els problemes de l'etimologia dels mots, l'evolució semàntica dels quals cal seguir en totes llurs vicissituds. Les causes dels canvis semàntics poden ésser, segons Ullmann, lingüístiques, històriques i socials. L'autor combat, després, la posició de Sperber, el qual, sobre la base de la psicoanàlisi de Freud, veu en l'afectivitat el motiu principal que ocasiona el canvi semàntic. No són oblidats aspectes tan interessants com *Tabou et euphémisme* i *Pejoration et amélioration sémantiques*, etc. En estudiar les maneres com els mots canvien de sentit, Ullmann estableix una doble classificació, de base lògica i psicològica, respectivament. En la primera, tenim l'extensió, la

restricció i el desplaçament del sentit dels mots, i en la segona, la semblança o la contigüitat de les coses o de llurs noms. En realitat, no es tracta, potser, de punts de vista específicament lògics o psicològics, sinó, simplement, de punts de partida diferents. No cal dir, per altra banda, que ací tenen cabuda els interessants problemes que la metàfora i la metonímia plantegen. Ja cap al final del llibre hom afronta el problema de les anomenades lleis semàntiques, sia en un sentit general o pancrònic, sia dins un determinat sistema lingüístic, en aquest cas, el del francès. Cal parlar més aviat de tendències, que hom pot observar en les llengües, en els dos aspectes indicats.

El darrer capítol estudia l'estructura del vocabulari: hom hi fa referència a les modernes tendències estructuralistes i a l'obra fonamental de Wartburg *Evolution et structure de la langue française*. És ben probable que els estudis comparatius entre estructures lèxiques distintes de les llengües obrirà, o, més ben dit, ja va obrint, nous horitzons a la investigació semàntica. Ullmann posa en relleu, encara, la importància dels anomenats camps associatius, que estudien diversos aspectes del vocabulari d'una llengua: així, veiem com el canvi d'un mot arrossega també els del seu camp associatiu.

Finalment, l'autor estableix les dominants de la llengua francesa en l'aspecte semàntic, que són, sobretot: el caràcter arbitrari, abstracte i polisèmic del mot francès, la precisió i la subtileza de les distincions sinonímiques, etc. El fet de no constituir el mot una unitat fonètica o sintàctica, a què l'autor es refereix, no ens sembla un caràcter peculiar o, si més no, tan peculiar de la llengua francesa, a causa del caràcter general d'aquest fet.

Al final de l'obra trobem un índex conceptual molt útil: certament, ens hauria agradat de trobar-n'hi un, també, de lèxic, que compregués tots els mots estudiats en el llibre. No cal dir que considerem el llibre d'Ullmann fonamental i indispensable per a tots aquells qui s'interessen pels problemes semàntics, bé en llur aspecte general, bé en l'específic de qualsevol llengua.

Josep ROCA i PONS

LOUIS-FERNAND FLUTRE: *Le parler picard de Mesnil-Martinsart (Somme). Phonétique, Morphologie, Syntaxe, Vocabulaire*. Genève-Lille 1955. 256 pàgs. (SPRF, LI.)

Un estudi més sobre l'important domini picard, un dels més característics del gallo-romànic septentrional. Una altra circumstància, ben comuna, altrament, a tots els dialectes, fa important aquest llibre: la desaparició, avui absoluta, del parlar local a Mesnil-Martinsart, localitat nadiua de l'autor de la monografia, el qual ens explica, en les primeres planes, quelcom de la història recent de la vida dialectal, acabada en realitat amb les migracions de la guerra de 1914-1918.

Cinc parts constitueixen el conjunt del llibre. La primera — fonètica — descriu minuciosament les articulacions del parlar estudiat; després de tractar de cada unitat fonètica, hom dedica, sempre que cal, un epígraf a les particularitats o excepcions que el parlar local ofereix. No ha estat oblidada la fonètica sintàctica, bé que hi és descrita molt de passada. La segona part — morfologia — exposa, seguint l'ordre d'exposició més habitual en les obres

de la natura de la que comentem, les diferents parts de l'oració. Notem que, a propòsit del nom, hom hi consigna els antroponímics més exclusius de la comarca, no sols els anomenats noms de família o cognoms, sinó també els noms de pila o prenom, àdhuc les deformacions familiars i afectives d'aquests darrers (com *Varis*, d'*Evariste*, o *Magrit*, de *Marguerite*, etc.). La tercera part és la sintaxi; com també és habitual, dissortadament, en les monografies dialectals (amb excepcions molt importants, però), no podia ésser més breu aquesta part, la qual ocupa només un parell de planes: hi són esmentades fins a deu particularitats sintàctiques dialectals, mentre que, per a la resta, hom ens diu que la construcció de frases és igual que en francès. Segueix una quarta part, que conté tres contes, transcrits fonèticament, amb la traducció francesa al costat; són d'un gran interès aquests textos dialectals, on podem trobar, exemplificats, els trets del parlar estudiat. Ben bé dos terços del llibre són ocupats pel lèxic del parlar de Mesnil-Martinsart, cosa que ens fa veure la riquesa del dialecte d'una manera gràfica; a més, el vocabulari completa les parts anteriors (així, són nombroses les notes de fonètica, a propòsit de cada tipus lexicològic adduït). Hi manquen, però, referències generals als parlars de la Picardia o als dialectes veïns. Remarquem, també, que l'única llista d'indicacions bibliogràfiques figura, no pas al començ del llibre, sinó anteposada al glossari, però que hi falten molts títols per a poder-la considerar completa. És difícil de trobar la justificació de la selecció bibliogràfica presentada per l'autor, talment ens sembla que pot contribuir a desorientar el lector.

Creiem que hauria convingut d'acabar el llibre amb una síntesi, una mena d'enquadrament, dins la dialectologia picarda, del parlar estudiat, unes conclusions que esquematitzessin, mitjançant les oportunes referències, allò que resulta més característic de la modalitat de Mesnil-Martinsart. Malgrat les petites reserves que acabem de fer, cal donar la benvinguda a aquesta monografia, remarcable contribució al dialecte picard, que, a més, ens ha fixat damunt paper imprès unes dades lingüístiques que ja pertanyen a la història dels dialectes francesos.

A. M. BADIA i MARGARIT

Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten, von GERHARD ROHLFS. Band I: *Lautlehre*. Band II: *Formenlehre und Syntax*. Band III: *Syntax und Wortbildung, mit dem Register*. Bern, A. Franke Verlag, [1949-1954]. 548 pp.; 588 pp.; 434 pp. (BR, Series prima, V.)

Les romanistes et les italianistes ont dû attendre pendant très longtemps avant d'avoir en main une grammaire historique complète des parlers de la péninsule italienne et des îles qui s'y rattachent. Les travaux d'ensemble qui nous ont été fournis jusqu'ici (ceux de Meyer-Lübke, Grandgent, Pei) ne faisaient que frayer le chemin dans cette jungle linguistique (ils ne prétendaient pas faire autre chose) et se limitaient presque entièrement à l'étude de la langue et des dialectes de la Toscane et du Centre. Mais grâce au professeur Rohlf, romaniste et italianiste des plus distingués, nous avons enfin avec son *Historische Grammatik der italienischen Sprache* un guide sûr et profond pour conduire nos pas dans l'étude du domaine linguistique italien tout entier: il a fallu le courage d'un vétéran et l'expérience d'un érudit rompu à la dure

discipline de la dialectologie romane pour entreprendre et mener à bonne fin une oeuvre aux dimensions aussi monumentales.

Cette étude, composée pendant les dures années 1943-46, est basée principalement sur le matériel recueilli dans l'Atlas Linguistique et Ethnographique de l'Italie et de la Suisse Méridionale de K. Jaberg et J. Jud : le professeur Rohlfs lui-même faisait partie de la bande de trois enquêteurs de cet Atlas et c'est à lui qu'échoyait le relevé du tiers méridional de la péninsule. A ce matériel s'est ajoutée une grande quantité de formes récoltées personnellement sur le terrain par l'auteur ou recueillies dans les textes anciens et modernes. Toutes ces données sont étudiées en grand détail, suivant les lignes classiques des grandes grammaires historiques romanes avec, comme point de départ, le latin vulgaire parlé dans la péninsule : chaque aspect de la langue est analysé séparément et son évolution est tracée sur tout le territoire, sans négliger le(s) résultat(s) obtenus dans la langue littéraire. A ces travaux d'analyse et de description viennent s'ajouter, quand il y a lieu, des essais d'interprétation des changements linguistiques étudiés dont la justesse est redevable en partie à la grande expérience et à l'acuité linguistiques de l'auteur, et en partie à l'énorme quantité et variété du matériel dont il disposait. Tous les grands et les petits problèmes de la phonétique historique, de la morphologie et de la syntaxe italiennes sont ainsi passés en revue et, pour un nombre surprenant de cas, résolus. Il est impossible, dans les quelques lignes qui sont à notre disposition, de donner un compte-rendu même sommaire des différents problèmes traités et des conclusions auxquelles parvient l'auteur. Bornons-nous simplement à noter que le laps de temps intervenu nécessairement entre la parution du premier volume et celle du dernier a permis à M. Rohlfs de prendre note des divers compte-rendus de son ouvrage et de corriger ainsi les quelques imperfections (lacunes ou incorrections) inévitables dans une oeuvre de telle envergure ; les *Nachträge* et *Verbesserungen* ajoutés à la fin de chaque volume incorporent ces corrections.

Une critique détaillée et valide d'un tel ouvrage demanderait tout un volume de pages et tout un corps de savants ; nous nous limiterons par conséquent à quelques remarques visant l'ouvrage dans son ensemble. Nous aurions aimé avant tout voir ce livre rédigé en italien (que le professeur Rohlfs connaît magistralement) ou tout au moins dans une des langues romanes : il aurait été ainsi à la portée du très grand nombre d'étudiants de langues romanes qui n'ont pas, ou presque pas, de familiarité avec la langue maternelle de l'auteur. Cette difficulté est en voie d'être remédiée car une traduction de l'ouvrage en italien est en préparation (en attendant, le lecteur non-germaniste sera consolé de savoir que le style sobre et clair et le langage facile de l'auteur aident beaucoup à la compréhension du texte). Nous aurions aussi aimé voir, soit en tête, soit en queue de l'ouvrage, une vue d'ensemble, un *profil* pour ainsi dire, de la structure linguistique de la péninsule, accompagnée d'une ou de plusieurs cartes linguistiques : dans un ouvrage aussi considérable, quelques pages supplémentaires et quelques cartes n'auraient pas augmenté appréciablement le volume ou le coût. Nous avons, il est vrai, une admirable *Structure linguistique de l'Italie* du même auteur.¹ N'aurait-il pas été possible d'incorporer

1. Publiée en italien dans *An den Quellen der romanischen Sprachen* (Halle 1952), 98-107, et en version espagnole dans *Estudios sobre geografía lingüística de Italia* (Granada 1952), 3-29.

ces pages précieuses, refaçonnées peut-être aux exigences du nouvel ouvrage?

Comme nous l'avons déjà remarqué, l'ouvrage a été conçu dans ses grandes lignes d'après le principe néogrammatique. C'est un principe bien éprouvé par le temps et parfaitement valable dans ses limites, et la resystématisation complète des données linguistiques italiennes d'après ce principe — telle que nous l'avons dans l'ouvrage de M. Rohlfs — était à faire. Ce principe a ses faiblesses cependant et celles-ci ne sont nulle part plus apparentes que dans la section de phonétique historique où les principes phonologique et structurel auraient donné une vision mieux intégrée et bien plus intime de la situation linguistique : cette vision, ou, dans notre cas, ces visions (car peut-on parler d'une *unité* linguistique italienne dès que nous faisons abstraction de l'action dominante et unificatrice de la langue littéraire?) ne sont pas révélées dans le traitement à tendance fragmentaire des néogrammatiques. Ce travail de synthèse est encore à faire, mais combien la tâche vient d'être facilitée par l'ouvrage de M. Rohlfs!

Pour conclure, si les romanistes se plaignent avec raison de ne pas encore posséder des travaux d'ensemble sur l'histoire de la langue italienne et sur le vocabulaire de la péninsule, ils ne pourront plus lamenter l'absence d'une grammaire historique de la langue et des parlers italiens.

J. CREMONA

L'uomo nel Decamerone. Saggio di vocabolario semantico. Dissertazione zur Erlangung der Doktorwürde... vorgelegt von TONI REINHARD... Santa Maria degli Angeli (Assisi), Tipografia Porziuncola, 1951. 140 pàgs.

El Prof. Toni Reinhard es dedicà durant llarg temps a l'estudi exhaustiu del lèxic del *Decamerone*; aconseguí de recollir, així, materials per a un vocabulari complet d'aquest fonamental text italià. Aquest llibre ens dóna, elaborada, la part del vocabulari que fa referència a l'home. Com és natural, els materials lexicològics aplegats són exposats seguint una classificació racional, no per ordre alfabètic. Així, de primer trobem «l'home físic» (la vida, les parts del cos, les funcions, defectes i malalties, alimentació i vestit, moviments i els sentits corporals), després «l'home moral» (el pensament i les seves operacions, i la paraula); finalment «l'home i la societat» (la família i la casa). Per a jutjar la importància i la riquesa del vocabulari de Boccaccio pot ésser útil de dir que un epígraf pres a l'atzar, el de la son i el somni (pàgs. 18-19), forneix dues dotzenes de mots diferents, ultra diverses variants de tipus morfològic. Poques vegades ha hagut de recórrer l'autor a definir els mots recollits (ho fa, aleshores, posant la definició «entre cometes»), per tal com la llengua boccaccésca és entesa amb facilitat, encara avui, per tots els italians, i perquè el significat és aviat comprès, tenint en compte el lloc que cada mot ocupa en el conjunt del capítol (on hom parteix sempre de les idees més generals, per a descendir progressivament a les més particulars i concretes). Sense arribar a emprar els mètodes de recomptes estadístics (que, però, tenen tot el valor dels càlculs aritmètics), l'autor ha procurat de fer veure la freqüència amb què apareixen mots i accepcions: quan el mot-accepció surt d'una a tres voltes, hom n'addueix tots els exemples corresponents; quan apareix més de tres voltes, hom publica els tres primers exemples, seguits, segons la menor o

major freqüència del mot, de les indicacions «ecc.», «ecc., spesso», o bé «ecc., spessissimo»; els mots més comuns són exemplificats una sola vegada, amb la indicació d'«ecc. ecc.». Llibre útil per als estudis de vocabulari italià i àdhuc romànic, ens fa esperar que, un dia, l'autor es decidirà a donar-nos el gran corpus del lèxic de Boccaccio.

A. M. BADIA i MARGARIT

Estudios sobre geografía lingüística de Italia, por GERHARD ROHLFS. Prólogo de MANUEL ALVAR. Universidad de Granada, 1952. XXX + 316 pàgs. + 1 retrat + 57 làms. (CF, IV.)

Sempre cal considerar benvinguts, per la utilitat que tenen per a l'estudiós, els reculls d'articles i treballs anteriors, escampats i ben sovint apareguts en revistes i altres publicacions d'accés no massa fàcil. El primer que cal agrair, d'aquest llibre, és, doncs, el fet mateix de la seva publicació. Després, que els articles siguin d'un romanista de la talla de Rohlfs, una de les especialitats del qual és, precisament, la geografia lingüística d'Itàlia, de manera que, en el recull dels seus treballs, hom ha cercat també de no sortir d'una unitat temàtica. Finalment, també hem d'agrair a l'editor la traducció al castellà dels articles que componen el volum, els quals, publicats originàriament unes vegades en italià i d'altres en alemany, no havien estat publicats en castellà fins ara, amb la qual cosa hom obtindrà que, entre nosaltres, siguin més utilitzats i amb més comoditat i més profit.

És important la presentació de Rohlfs que ens ofereix Manuel Alvar, director de la col·lecció granadina. Aquesta semblança es troba dividida en capítols: després d'un breu esbós biogràfic, Manuel Alvar ens fa veure les diferents facetes de la gran inquietud científica de Rohlfs, com s'ha interessat per problemes de caràcter general (d'orientació i de mètode), i de la romanística de conjunt, però sobretot la seva llarga dedicació a la lingüística i a la dialectologia italianes, d'un costat, i, també, encara que amb menys d'intensitat (però no amb menys de resultats científics positius), els seus treballs de dialectologia pirinenca; la semblança acaba amb unes línies, definitives, sobre la significació metodològica de Rohlfs en la lingüística romànica.

De l'extensa activitat de Rohlfs en el camp dialectològic italià, Manuel Alvar ha escollit cinc treballs que permetessin de donar al lector — traduïm — «una visió panoràmica dels problemes lingüístics d'Itàlia, de manera que cadascun dels assaigs tingui independència en relació amb els altres, i, no gens menys, el conjunt formi un tot homogeni». *La estructura lingüística de Italia*, treball de síntesi sobre la divisió dialectal de la península, ilustra també quant a substrats i sedimentacions posteriors. Les *Incursiones de geografía lingüística a través de Italia* són preciosos comentaris a l'atlas lingüístic de Jud i Jaberg, del qual Rohlfs fou explorador, al volt d'una trentena de mapes. Els *Problemas etnogràfico-lingüísticos de la Italia meridional*, de contingut gràfic sobretot, fa veure la situació central d'Itàlia en l'arcaic món mediterrani. *La italianidad lingüística de Córcega* fa veure la successió d'aportacions culturals que han fet, avui, de Còrsega, allò que és: un parlar arcaic de tipus més aviat sard, que registra impactes determinats de toscà, de genovès i de gallo-romànic. Les *Coincidencias lingüísticas entre Cerdeña y la Italia meridional* palesen els

parallelismes entre el sard i els dialectes del sud de la península, no sempre coneguts abans, almenys amb els detalls que Rohlf s forneix. Les cinquanta-set làmines permeten de seguir les explicacions del text damunt mapes o fotografies.

No hem de deixar de dir que les traduccions dels articles publicats són molt imperfectes, fins a l'extrem que de vegades hom endevina què vol dir una frase pel sentit i pel context, però no pels elements gramaticals de què consta. Hom ens diu, sense responsabilitzar cap traductor, i d'una manera massa poc precisa, que «los trabajos que figuran en este volumen han sido traducidos en el Seminario de Gramática Histórica de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Granada». Salvat aquest defecte, considerem la publicació del recull com una empresa oportuna i útil per als nostres estudiosos de lingüística romànica.

A. M. BADIA i MARGARIT

JAIME BUSQUETS MULET: *El código latinoarábigo del Repartimiento de Mallorca (Parte latina)*. Palma de Mallorca, Sociedad Arqueológica Luliana, 1953. 56 pàgs. + 2 facs. (BSAL, XXX.) — *El código latinoarábigo del Repartimiento de Mallorca (Texto árabe)*. Barcelona, CSIC, 1954. 58 pàgs. («Home-naje a Millás-Vallicrosa», I.)

Els Llibres de Repartiment són un autèntic tresor de formes medievals de Toponímia major i menor i d'Antroponímia catalana antiga, aràbiga i mossàrab. Del Repartiment de Mallorca hi ha cinc còdexs: tres en llatí (un a Barcelona, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i dos a Palma, un a l'Arxiu Històric de Mallorca, i un altre a l'Arxiu Capitular), un de llatino-aràbic (a Palma, a l'Arxiu Històric de Mallorca) i un en català (també a Palma, a l'Arxiu Històric de Mallorca).

Els historiadors regnícoles, des de Binimelis (segle XVI), han vingut aprofitant aquest Llibre publicant-ne fragments, i Quadrado emprà els tres còdexs mallorquins en confeccionar la seva versió del Repartiment de l'Illa (*Historia de la Conquista de Mallorca*, 1850, ràgs. 432-545). Molts dels topònims del Repartiment foren estudiats amb migrada fortuna per A. M. Alcover (*BDLC*, XIV (1925), 137-151, 177-203).

L'únic text divulgat del Llibre del Repartiment de Mallorca era el del còdex llatí de Barcelona, que Pròsper de Bofarull va publicar al volum XI de la seva *Colección de Documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*, junt amb els Repartiments de València i de Sardenya; fou estampat a Barcelona el 1856. L'edició de Bofarull és tan imperfecta que resultava inacceptable per als estudiosos que fossin una mica primmirats, i així A. Galmés de Fuentes hagué de recórrer a la consulta directa dels còdexs del Repartiment barcelonesos i mallorquins per a replegar els noms de lloc i de persona amb què confeccionà el seu valuós treball *El mozárabe levantino en los Libros de los Repartimientos de Mallorca y Valencia* (*NRFH*, IV (1950), 313-346).

Actualment el diligent arabista i romanista mallorquí Jaume Busquets posa remei a tals deficiències. Prepara l'edició i l'estudi complet del Repartiment de Mallorca en tots els diversos còdexs, però ha volgut anticipar la publicació

del llatino-àrab, el text llatí del qual ha aparegut al *BSAL*, XXX (1952), 708-758, i el text àrab, a l'*Homenaje a Millás-Vallicrosa*, I, 243-300.

Probablement aquest còdex llatino-àrab, fins ara inèdit, és una antiga còpia o resum de l'original del 1232, avui perdut. El seu valor és enorme pel que concerneix la investigació de la toponímia de Mallorca i de la topografia de la Ciutat, i per a l'estudi dels altres còdexs del Repartiment, puix que aquest és, evidentment, el més antic de tots quatre. El contingut dels diversos còdexs és essencialment igual, cosa ben explicable perquè les còpies autenticades d'aquesta font de dret civil havien d'ésser fetes amb molta cura; només hi ha variants d'importància en la transcripció d'alguns noms àrabs.

Busquets transcriu molt rigorosament el text llatí dels primers vint folis del còdex. A peu de plana són esmentades les variants que ofereixen els altres tres còdexs llatins i el català, feina laboriosíssima però d'una gran utilitat per a l'erudit. Segueix un índex d'antropònims i de topònims àrabs i mossàrabs, i un altre de noms de persona catalans.

El text àrab dels vuit darrers folis del còdex és reproduït en alfabet aràbic, i a continuació hi ha un índex alfabètic també en lletres aràbigues dels topònims i altres noms esmentats en aquest text. Hi ha nou fotografies, no gaire bones, amb tot el text àrab.

Busquets ens dona la traducció castellana del text àrab, tot identificant molts dels noms de lloc que hi figuren. Hauria estat preferible que en aquesta traducció els noms de lloc aràbics haguessin estat sempre transcrits amb alfabet fonètic, sense preocupar-se gens de llurs discrepàncies amb la forma moderna. En general, Busquets segueix aquesta norma plausible, i així transcriu *Marraxīn* (fol. 32r) i *Aquadolx* (fol. 31v) tal com figuren en el text, els actuals *Marratxí* i *S'Aigo Dolça*. Però, ¿per què no ha seguit sempre el mateix criteri? En alguns casos, sense fer-ho advertir, adopta la forma moderna, i així, en comptes de *artan* ارتن (fol. 36v) i *pōrto pīn* بورت بين (fol. 30v), ha escrit *Artà* i *Porto Pi*, com es diu ara. Es tracta, certament, de variants petites, però al lingüista li interessa d'observar com es conservava la *-n* final als mossarabismes. El mateix Busquets declara que les vacil·lacions i esmenes que presenta la transcripció dels noms àrabs tenen un gran interès per a l'estudi dels còdexs posteriors i per a la reconstitució definitiva dels mateixos noms.

Com a complement, Busquets publica la versió llatina d'aquesta part aràbiga del còdex llatino-àrab, que figura al còdex llatí del Repartiment de l'Arxiu Històric de Mallorca, fins ara inèdit. Clou el treball un apèndix bibliogràfic amb el repertori dels estudis publicats sobre el Repartiment de Mallorca i una allusió als inèdits.

Felicitem l'amic Jaume Busquets per la seva valuosa aportació a l'estudi de la Mallorca medieval des dels punts de vista històric i filològic, i encoratgem-lo perquè segueixi afanyant-se en l'elaboració de l'edició crítica del Llibre del Repartiment de Mallorca amb l'estudi dels intricats problemes que presenta i que només un investigador del rigor, la minuciositat i la competència de Busquets serà capaç d'aclarir.

M. SANCHIS i GUARNER

Poema de Yúçuf. Materiales para su estudio, por RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL. Universidad de Granada, 1952. 158 pàgs. + 1 retrat + 17 facs. (CF, I.)

El *Poema de Yúçuf* ens ha pervingut en dues còpies incompletes, de lletra magrebí espanyola, conservades actualment a la biblioteca de l'Acadèmia de la Història i a la Nacional de Madrid, designades per Menéndez Pidal amb les sigles *A* i *B*, respectivament. El ms. *B*, mancat del foli 1^r i inacabat, conté 301 estrofes, i data de la segona meitat del segle XVI; *A* és més curt (95 estrofes), però és de data anterior — probablement del segle XIV —, i reflecteix, per tant, un estadi més interessant de l'evolució del dialecte aragonès. El metre de l'original és el tetràstic alexandri.

El ms. *B* fou bellament editat en caràcters aràbics per Heinrich Morf (Leipzig 1883), i Martin Schmitz en donà una transcripció en lletra llatina dins les *RF*, XI (1900). El ms. *A* fou editat per Ramón Menéndez Pidal, en doble transcripció, aràbiga i llatina, dins la *RABM*, VII (1902), 91-129, 276-301, 347-62.

El *Yúçuf* havia interessat als arabistes des de la primeria del segle passat — Sylvestre de Sacy en publicà algunes estrofes, segons còpia de José Antonio Conde, dins les *Notices et extraits des manuscrits de la Bque. Nat. de Paris*, IV, 643 — i, més endavant, Ticknor inserí part de l'edició, en lletra corrent, de Pascual de Gayangos, dins la seva *History of Spanish Literature*, III (Londres 1849), 385-421; edició que aparegué integralment dins la versió espanyola de l'obra de l'hispanista americà, vol. IV (Madrid 1856), 247-75, i que fou reproduïda dins la *BAE*, LVII (Madrid 1864).

L'edició Gayangos no és precisament un model de treballs d'aquest gènere: la transcripció, en particular, fou feta amb un criteri purament empíric i a vegades és arbitrària. Aquesta manca d'una norma científica, d'altra banda, és general en les edicions de texts aljamiats en lletra corrent publicades durant la resta del segle. Altres, fora d'Espanya, han procedit amb una fidelitat excessiva: transcriuen com si es tractés d'un text en llengua aràbiga, prescindint del fet que l'aljamiat, ell mateix, és transcripció — transcripció a la baixa Edat mitjana, gairebé regularitzada —, dins la qual els sons romànics que no existeixen en l'aràbic literari (les vocals intermèdies, la *p*, les palatals *j*, *y*, *ç*) eren representats amb grafies perfectament definides: *bā'* i *ġīm* amb *tešdīd* ara són transcrites per *bb* i *ġġ* (en lloc de *p*, *ch*) i representen el *damma* sempre per *u*, la qual cosa dóna lloc a ambigüitats que rarament presenten les grafies aljamiades.

La transcripció de Menéndez Pidal evita aquests defectes i reïx a harmonitzar, com ell es proposava, la claredat amb l'exactitud. El seu sistema resulta, en efecte, gairebé definitiu: és el que seguí, amb lleugeres modificacions, A. R. Nykl en la seva edició del *Rekontamiento del rey Ališandre* (*RHi*, LXXVII), i és el que ha estat adaptat a la transcripció hebraico-espanyola — a la transcripció almenys de l'aljamiat hebraic normalitzat del segle XV — en publicacions posteriors.

L'edició de Menéndez Pidal és formada, com hem dit més amunt, per dues transcripcions, i comprèn, encara, la reproducció fotogràfica íntegra del manuscrit, i els adjunts indispensables: exposició del mètode de transcripció, estudi lingüístic, notes textuais i comentari detallat sobre les fonts, i, com a apèndix, els passatges referents a Josep el Patriarca, del llibre VIII de la

General Estoria, traducció, com fa constar el compilador alfonsí, del *Kitāb al-Masālik wal-Mamulik*, d'al-Bekrī.¹

No cal subratllar que la reimpressió d'aquest treball fonamental, que ha assenyalat el mètode a seguir en edicions de texts similars i que manté fins ara tota la seva valor de mestratge, és ben oportuna. Ara apareix enriquida amb nombroses addicions i alguna rectificació important, com la que afecta el § 4 de l'estudi lingüístic i la nota corresponent (pàg. 68). Les esmenes i addicions van generalment entre claudàtors, i hi ha, encara, un índex de paraules comentades. La impressió és mediocre, i hi abunden les errades tipogràfiques. Es de doldre que se'n trobin fins i tot en la transcripció en lletra llatina: n'he registrades una dotzena, que no serà inútil de detallar, car el volum no conté fe d'errades: estrofa 1 b. *dereytero* (l. *dereyturero*) || 6 a. *extadellax* (l. *extarellax*) || 8 a. *certera* (l. *çertera*) || 14 d. *al Allah* (l. *ad Allah*) || 23 c. *kereyo* (l. *kerreyo*) || 32 a. *dezidex* (l. *dezīdex*) || 32 b. *porometidez* (l. *porometidex*) || 38 a. *poko rrato* (l. *poko de rrato*) || 39 b. *banderex* (l. *bendedex*) || 43 c. *exportolox* (l. *expertolox*) || 60 c. *dixo* (l. *dīxo*) || 72 d. *xeñor* (l. *xenor*) || 74 c. *guwardado* (l. *guwardado*).

En cloure aquesta nota, és adient de fer esment del poema en aljamiat hebreu sobre Josep el Patriarca, d'extensió comparable i de data anterior o similar a l'obra moresca del mateix tema. Es tracta d'obres contemporànies i paral·leles en les dues cultures dins les quals es produïren; d'estil, però, diferent.² La comparació textual entre ambdós poemes és, ara com ara, impossible — el fragment del *Yoçef* comença aproximadament on el *Yúçuf* queda interromput —; l'extensió del primer, d'estil més concís, ens fa sospitar que la part final del *Yúçuf*, ara perduda, era més extensa que fins ara hom no creia. I és simptomàtic que ambdues obres tenen en comú una font important: el gran repertori de llegendes jueves, compilat a Espanya, el *Séfer ha-Yaşar*.

Ignasi GONZÁLEZ-LLUBERA

DON JUAN MANUEL: *Libro infinido y Tractado de la Asunción*. Estudios y edición de JOSÉ MANUEL BLECUA. Universidad de Granada, 1952. XLVI + 108 pp. (CF, II.)

Una edició del *Libro infinido* J. M. Blecua publicò parecchi anni addietro nella rivista «Universidad» di Zaragoza (1938, num. 1-2); ma, come lo stesso autore avverte in una nota preliminare, questa nuova edizione si presenta profondamente riveduta e sostanzialmente mutata.

Già nel 1955 J. M. Castro y Calvo e M. de Riquer, nella loro eccellente edizione del primo volume delle opere di don Juan Manuel (e speriamo che presto questa meritoria impresa sia condotta a termine), ebbero occasione di esprimere un giudizio sul lavoro del Blecua (*Obras de Don Juan Manuel*, t. I

1. Les relacions entre aquesta obra i el *Yúçuf* han estat precisades en el recent estudi de WALTER METTMANN, *Die arabische Quellen einer altspanischen Fassung der Josephlegende*, RF, LXVI (1957), 379-83.

2. El poema jueu tenia més de 310 estrofes (tetràstics alexandrins amb rima interna i final), de les quals queden 168 versos (vegeu I. GONZÁLEZ-LLUBERA, *Coplas de Yoçef: a Medieval Spanish Poem in Hebrew Characters*, Cambridge 1935).

(Barcelona 1955), p. x s.), che si sottoscrive, non potendo non essere pieno il consenso per il rispetto e la lode che meritano l'edizione del serio studioso aragonese. Anche il breve e non rilevante elenco delle sviste di trascrizione presenti nel volume di cui ci occupiamo (cfr. ed. Riquer e Castro y Calvo, p. xi) conferma, in definitiva, la bontà di questa edizione.

Ci sia permesso, tuttavia, di esprimere la nostra opinione su alcuni criteri d'edizione che informano il testo del Blecua e su alcune parti della larga e laboriosa introduzione. È fin troppo noto che l'edizione delle opere di Juan Manuel, ad eccezione del *Conde Lucanor*, non pone veri problemi testuali per ciò che concerne la tradizione manoscritta, trattandosi, in pratica, di editare il ms. 6376 della Bibl. Naz., del sec. xv. È altrettanto noto, per altra parte, che la vecchia edizione Gayangos (*BAE*, 1884), basata su copie del sec. xix del ms. 6376, fu condotta con criterio che basta definire lassista ed è, pertanto, di scarsa o nulla attendibilità. Se tale è la limpida situazione testuale anche del *Libro infenido* (e assai meglio diremmo *enfenido*, cfr. p. 9 e vedi anche titolo nella ed. Riquer e Castro y Calvo), non si intende perché il Blecua abbia dedicato una parte delle sue note-apparato alla registrazione delle lezioni (erronee) dell'edizione Gayangos, perfettamente e assolutamente inutili. Francamente non intendiamo le ragioni che possono aver spinto il Blecua a inserire nella sua edizione un gruppo di lezioni parassitarie e ad incorrere, ingiustificatamente, in un elementare errore di metodo per malinteso filologismo.

Nella parte dedicata alle norme ortografiche (p. xi), l'editore precisa a quali criteri si è attenuto nella trascrizione della lezione manoscritta. Orbene, se si ritiene consentita una piccola libertà quale quella della introduzione della *n*-davanti a labiale sorda o sonora allorché questa manca nel manoscritto anche come indicazione tachigrafica, e non si ritiene necessario di indicare questa reintroduzione ricorrendo al corsivo o alle parentesi quadre, come mai si rispetta un malinteso e un assurdo quale l'uso della *u* per *v*? Desideriamo sottolineare che questo ingiustificabile rispetto ad una pura consuetudine ortografica deturpa non poche edizioni spagnole. Non comprendiamo quali motivi spingano gli editori di edizioni critiche — e non diplomatiche, naturalmente — a rispettare una consuetudine ortografica che è di puro ossequio alle norme scritte latine (ma nell'ambito di questa lingua, come si sa, il segno investe pienamente la fonetica) e che, all'inverso, è del tutto estranea alla fonetica romanza. Se nel condurre un'edizione critica, e particolarmente di un testo letterario, il criterio concernente i problemi di trascrizione è quello di osservare ogni abitudine e ogni oscillazione d'ordine ortofonico e di ammodernare e regolarizzare quelle esclusivamente ortografiche, è fin troppo palese che la prima consuetudine amanuensica da giustiziare è proprio l'uso della *u* per *v*: il lettore filologo non ne trae nessun beneficio e il lettore comune è decisamente sollecitato ad abbandonare la lettura.

Nel prosieguito dell'introduzione, il Blecua si pone il problema della data di composizione del *Libro*, che è questione spinosa e di larga opinabilità. Anche in questa sede abbondano eccellenti notazioni ed è sempre presente un vivo e onesto impegno. Bisogna tuttavia rimproverare allo studioso una ingenuità che contrasta stridentemente con l'equilibrio della sua discussione del problema. Ricordando, infatti, il Blecua che don Juan Manuel ebbe il permesso dallo zio re e dal padre infante di poter investire cavalieri prima di aver compiuto i due anni («... que fiziese yo cavalleros en su vida de ellos, et fizlos antes que yo oviese dos annos»: *Libro de las armas*) in relazione alla stessa età nella quale

il figlio di don Juan Manuel avrebbe chiesto al padre di addottrinarlo (e tutto il lavoro critico sulla questione cronologica non tiene in debito conto la finzione letteraria), lo studioso afferma candidamente che «esto indica la rápida madurez del niño medieval» (p. xvi). Ci rifiutiamo decisamente di credere che i bambini medievali avessero prerogative intellettuali assenti nei bambini del nostro secolo.

Nell'ultimo paragrafo dell'introduzione al *Libro* l'autore si occupa della «originalidad» dell'opera con fine osservazioni. Non riteniamo, però, di poter consentire completamente col discorso del Blecua, perché, a nostro avviso, allo studioso è sfuggita una nozione preliminare di preciso valore nell'impostare il problema propriamente letterario. Se si tenta di collocare il trattato manuelino nel più generale disegno della produzione didattica medievale, si debbono tener presenti lo scopo e il fine a cui il *Libro* tende: si tratta, cioè, dell'insegnamento di un padre, dal non poco potente nome di don Juan Manuel, al figlio erede. Questo rapporto, che chiameremmo *caratteristica* e non *originalità* del *Libro*, deve porsi alla base di ogni valutazione letteraria dell'opera, altrimenti il panorama storico in cui esso si inserisce e il consuntivo critico si adageranno nell'astrattezza e nell'arbitrio. È chiaro che se la caratteristica dell'opera risiede proprio nel rapporto gnomico di padre a figlio, la comparazione con opere medievali dello stesso genere darà frutti di reali distinzioni fra questa e le altre opere consimili. È naturale, quindi, che i dettami manuelini non tendano alla generalizzazione, secondo la consuetudine della precettistica medievale, ma alla concretizzazione e che non aspirino a conseguire una norma paradigmatica, ma, anzi, siano sempre contenuti su un piano di stretto dialogo ed individualizzante interesse. Questo tono, che è poi il vero impegno dell'opera e che potremmo definire *diretto*, ha costantemente presente un punto di vista personale e dà pertanto un valore *privato* all'insegnamento.

Una comprova se ne ha nella mancanza di *esempi*, che appare come naturale conseguenza della caratteristica dell'opera. All'*esempio*, infatti, la precettistica medievale ricorre per avvalorare il significato universale ed assoluto della norma e per celebrarne concretamente la generale validità: don Juan Manuel, disponendo il proprio discorso gnomico a ragioni strettamente personali, prescinde naturalmente da referenze quale l'*esempio*, estraneo, in definitiva, ai valori individualistici dei suoi dettami. Per gli stessi motivi non è affatto peregrino che Juan Manuel non *teorizzi* (cfr. Blecua, p. xxvii), ché ciò appare come imprescindibile modo di essere della qualità stessa dell'insegnamento.

Anche per quanto riguarda l'affermazione di don Juan Manuel circa la personale esperienza che egli riversa nel trattato («lo que vío y probó»), ci pare che il Blecua tenda a far convergere due piani d'indagine che sono sostanzialmente estranei fra loro: che sposti cioè il problema dal confine eminentemente letterario, in cui pur pare voglia tenerlo, verso tematiche di carattere erudito e biografico. Non neghiamo la legittimità di un'indagine volta al reperimento della veridicità dell'affermazione di Juan Manuel (benché ci paia che debba essere assai povera di risultati); epperò — non dimenticando che ci troviamo di fronte ad un'opera che è frutto della creatività di un autore certamente assai dotato —, noi crediamo che, dato il tipo dell'opera, frutti maggiori si coglieranno osservandola nei suoi puri valori letterari. Fuori di questioni di principio, ci pare che ancora una volta il Blecua, dibattendo il problema, non tenga in giusto conto quella caratteristica che abbiamo indicato quale segno proprio del trattato (il suo valore privato e personale, cioè), la quale è ricca di riflessi illuminanti sulla affermazione manuelina.

Ma, come si vede, le pagine del Blecua, d'altronde assai lodevoli per molti aspetti, hanno il merito di avviare discorsi e di riproporre problemi che sarà opportuno dibattere al fine di conquistare sempre meglio la personalità di uno scrittore di tanto rilievo.

Il volume contiene anche, con una equilibrata introduzione, l'edizione dell'opuscolo al quale il Blecua pone per titolo *Tractado de la Asunción* e si chiude con un rapido glossario.

Giuseppe E. SANSONE

Crónica de los estados peninsulares (Texto del siglo XIV). Estudio preliminar, edición e índices, por ANTONIO UBIETO ARTETA. Universidad de Granada, 1955. 146 pp. + 8 facs. (CF, XI.)

L'interessante cronaca che pubblica A. Ubieto Arteta fu resa nota da Ramón Menéndez Pidal, il quale la denominò *Crónica navarro-aragonesa*. Le ragioni che spingono l'Ubieto a proporre un titolo diverso da quello imposto da Menéndez Pidal alla cronaca si fondano su un esame interno dei fatti contenuti nell'opera e tengono in debito conto il collocamento della *Crónica* nel movimento storiografico che tese a scrivere gli avvenimenti dei quattro stati che parteciparono al movimento della *Reconquista*, quali i regni di León, di Portogallo, di Navarra e di Catalogna-Aragona. Le motivazioni che l'Ubieto adduce a sostegno del nuovo titolo da darsi alla cronaca ci paiono assai ben ragionate e non si possono non sottoscrivere.

Il testo, edito con scrupolo, si fonda sul codice del XVIII secolo conservato nella Biblioteca de Palacio, ma tiene anche presente un altro manoscritto del XVIII secolo conservato nell'Academia de la Historia. La scelta quale testo base del manoscritto della Biblioteca de Palacio è stata in seguito confermata come opportuna dal ritrovamento di un antico codice, probabilmente originale, esistente nella Biblioteca privata del Abogado de Sena don Manuel Nasarre, il quale consentì generosamente all'Ubieto di sfruttarlo per la sua edizione. La conoscenza di questo antico codice (riprodotto fotograficamente nell'edizione) e un accurato ed acuto esame interno della materia permettono all'Ubieto di trattare a fondo il problema dell'ordine dei vari capitoli della *Crónica*, i quali appaiono nella tradizione manoscritta disposti in maniera alquanto confusa (oltretutto, l'antico codice di proprietà di don M. Nasarre de Sena consta oggi di soli quattro fogli, recto e verso, slegati).

Se questo capitolo della larga introduzione dell'Ubieto è tutt'altro che privo di interesse, non meno utili e convincenti appaiono i successivi capitoli, dedicati rispettivamente all'autore della cronaca, alla data della sua redazione, alle fonti e, infine, al piano dell'opera. Ci pare che in ognuno di questi seri e limpidi capitoli l'Ubieto raggiunga risultati assai positivi e pervenga a soluzioni di concreta sicurezza. Ci limiteremo a sottolineare rapidamente che persuasiva appare la proposta, per il luogo di composizione della *Crónica*, del monastero di Montearagón, nei pressi di Huesca, e l'acclaramento che essa fu opera di un aragonese; assai sicura sembra la datazione della sua vergatura fissata all'anno 1305, ma con proseguimento nel 1328 per le ampliamenti concernenti il Portogallo e la Navarra; non meno convincente lo studio delle sue fonti, che fanno risultare un largo influsso del *De Rebus Hispaniae* dell'arcivescovo

toledano Ximénez de Rada, non disgiunto però da altre possibili influenze, quali il prologo del *Fuero general de Navarra* e, probabilmente, le cronache, oggi perdute, relative a San Victorián de Ribagorza, in questo testo citate chiaramente (cfr. p. 115). Per ciò che concerne questo capitolo dedicato alle fonti non si può non lodare la finezza delle argomentazioni dell'Ubieto anche in relazione alla possibilità che l'autore di questa *Crónica* non solo abbia utilizzato cronache che oggi non è possibile identificare con sicurezza, ma che abbia anche probabilmente copiato una precedente cronaca aragonese; e non si può non sottolineare l'opportunità di aver studiato i procedimenti che ispirarono l'ignoto autore della *Crónica de los estados peninsulares* nel riprodurre liberamente ed in vario modo passi della cronaca del Toledano, di modo che ne risulta che «la crónica demuestra que su autor la ordenó y pensó, refundiendo y ordenando al Toledano, viendo en su Historia no una enumeración de reinos y de reyes, sino un todo armónico» (p. 37).

All'Ubieto non è sfuggita la problematica inerente ai rapporti con la così detta *Crónica de San Juan de la Peña* e anche per questo spinoso problema le sue pagine appaiono sostenute da equilibrio ed obiettività. Si tratta quindi di un solido e sagace contributo agli studi storici, ai quali l'Ubieto ha dedicato altri e ben noti frutti della sua operosità.

Giuseppe E. SANSONE

Testi spagnoli del secolo XV°. A cura di G. M. BERTINI, con la collaborazione di R. RADICATI DI MARMORITO. Torino, Editore Gheroni, 1950. 188 pàgs.

El Prof. Giovanni M. Bertini ha aplegat en aquest volumet tres textos en llengua castellana, que atribueix al segle xv, amb la finalitat primordial de proporcionar material lèxic i sintàctic per a l'estudi històric d'aquella llengua en aquell període. Són: una versió castellana del *Llibre d'Amic e Amat* de Ramon Llull, l'anònima *Lamentación de D. Alvaro de Luna* i el *Diálogo de Vita Beata* de Juan de Lucena. L'edició va precedida d'unes breus consideracions sobre la llengua del Quatre-cents — tinguda generalment com *de transició* al castellà clàssic, però que, opina, té prou mèrits per a ésser considerada com a posseïdora de característiques pròpies — i d'una notícia bibliogràfica de cada un dels textos que publica. Tots tres són donats amb puntuació i accentuació modernes. L'edició es clou amb un glossari que aplega els termes més característics dels textos editats.

La *Lamentación de D. Alvaro de Luna* fou publicada per primera vegada, incompleta, a la revista «El Bibliotecario y el Trovador Español», per Basilio Sebastián Castellanos, l'any 1841. L'edició actual és feta sobre el mateix ms. 6186 de la Biblioteca Nacional de Madrid que utilitzà Castellanos, confrontat, però, amb una còpia del segle XIX, de text més correcte, les anotacions marginals de la qual són donades en nota.

A. Paz y Melia publicà el *Diálogo de Vita Beata* dins el vol. XXIX de la col·lecció de la Sociedad de Bibliófilos Españoles. Aquesta edició essent avui gairebé introbable i, per altra banda, la seva transcripció poc respectuosa amb l'original, el Prof. Bertini s'ha decidit a una nova reproducció més correcta del text, del mateix ms. 6728 de la Biblioteca Nacional de Madrid, l'únic existent d'aquesta obra.